

ДО 70-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПЕРЕКЛАДАЧА
СЕРГІЯ ЮХИМОВИЧА БОРЩЕВСЬКОГО

ХЕСУС ФЕРНАНДЕС ТАРСІЯ «Я, АЛОНСО КІХАНО ДОБРИЙ»

(Драматичний текст на основі біографій і творів
Мігеля де Сервантеса Сааведри)

З іспанської переклав Сергій Борщевський

Персонажі в порядку їхньої появи

Сліпий співець-оповідач	—проводир
Мігель де Сервантес Сааведра	— автор «Дон Кіхота»
Вулична продавщиця фруктів	— лоточниця*
Матео Васкес	— приятель Сервантеса
Хуан Лопес де Ойос	— вчитель Сервантеса
Капітан Фабриціо	— приятель Сервантеса*
Беатріче	— неаполітанська шинкарка
Черниця	— зі шпиталю в Мессині*
Дієго де Урбіна	— капітан галери «Ель Соль»
Родріго де Сервантес (молодший)	— брат Мігеля де Сервантеса
Гасан-паша	— мавританський правитель
Фернандо де Ормаса	— полонений лицар
Леонор Кортінас	— мати Мігеля де Сервантеса
Родріго де Сервантес	— батько Мігеля де Сервантеса
Андреа де Сервантес	— сестра Мігеля де Сервантеса
Магдалена де Сервантес	— сестра Мігеля де Сервантеса
Констанса де Овандо (дівчинка)	— дочка Андреї та Ніколаса де Овандо
Блас де Роблес	— видавець «Галатеї»
Хуан Паласіос	— дядько Каталіні де Саласар
Алонсо Кіхада де Саласар	— приятель і родич Каталіні де Саласар
Каталіна де Саласар	— дружина Мігеля де Сервантеса
Хуана Гайтан	— вдова поета Педро Лаїнеса
Томас Гутьєррес	— севільський письменник і видавець
Майстер Ніколас	— цирюльник з Вальядоліда*
Перо Перес	— священник, відвідувач цирюльні*

Самсон Карраско
Корчмар
Педро Моралес
Крістобаль Вільярроель
Гаспар Вальєхо
Луїса Монтоя
Хуана Руїс
Агустін де Рохас
Франсіско де Роблес
Констанса де Овандо (жінка)
Франсіско Мартінес
Франсіско Лопес
Санчо Панса

– бакалавр, відвідувач цирульні*
– відвідувач цирульні*
– актор і драматург, приятель Сервантеса
– суддя у справі Гаспара де Еспелети
– писар у справі Гаспара де Еспелети
– свідок у справі Гаспара де Еспелети
– свідок у справі Гаспара де Еспелети
– актор і драматург, приятель Сервантеса
– видавець «Дон Кіхота»
– дочка Андреи де Сервантес
– священник-францисканець
– жебрущий чернець-францисканець
– приятель Дон Кіхота в його поневіряннях

КАРТИНА ПЕРША

Молодий Мігель де Сервантес обирає шлях.

(1568 рік, Мадрид)

Оповідач. Це неабияка подія – народження Мігеля де Сервантеса, видатного іспанця й ушлявленого рицаря світової літератури, і хоча ми не знаємо, під яким дахом він з’явився на світ ані достеменною дати народження нашого героя, все вказує на те, що це мало бути 29 вересня, на день святого архангела Мігеля, або по-вашому Михаїла, адже оригінал запису про його хрещення і досі зберігається в храмі святої Марії, що в Алькала де Енаресі. Тож не помиляються ті, хто стверджують, що Сервантес родом із Алькали. Втім, перескочимо одразу на двадцять один рік уперед; Позаду, в монастирі Юсте усамітнений імператор Карл П’ятий, який залишив свого сина Філіпа Другого сам-на-сам із Історією, а ще місто Вальядолід, вулицями якого хлопчик Мігель блукав поміж вояків, котрі поверталися з Фландрії, Італії або Америки. Нині 1568 рік. Філіпа Другого коронували у Вальядоліді 1556 року, після зречення його батька, імператора Карла П’ятого, котрий помер у 1558 році. 1561 року двір переїздить до Мадрида, де ми зараз і побачимо нашого Мігеля де Сервантеса, котрому вже виповнився двадцять один рік.

(Світло вихоплює майдан у Мадриді, і на ньому ми бачимо ятку з різноманітними фруктами, акуратно розкладеними в плетених з лози та очерету кошиках. Біля ятки стоїть Продавщиця фруктів, жінка гарна й приваблива. Вона саме пропонує яблуко юнакові, судячи з вбрання, студентові. Це Мігель де Сервантес).

Продавщиця. Скуштуйте-но і ви самі пересвідчитися, що у мене найкращі фрукти на всьому базарі!

* – зірочкою позначені вигадані персонажі.

Мігель де Сервантес. *(Надкушуючи яблуко).* Клянуся Богом, у ваших словах більше правди, ніж у якогось святого! *(Лукаво).* А чи нема у вас раптом іншої, «прихованої» смакоти, ще кращої за цю?

Продавщиця. А ви, студенте, прошак! Звісно, є ще солодша, але вона не продається.

Мігель де Сервантес. Майте на увазі, у моїх кишенях ще подзвякують кілька монет!

Продавщиця. За кого ви мене маєте! *(Спокійніше).* До того ж, не думаю, що у вас вистачить грошей, щоб заплатити за неї.

Мігель де Сервантес. Гадаєте, я такий бідний?

Продавщиця. Не ображайтеся, юначе! Ви надто вразливий для свого віку; скажіть, якщо не секрет, яку науку ви опановуєте?

Мігель де Сервантес. *(Наближаючись до неї).* Соколине полювання, і повинен сказати, я вмію добре приборкувати таких диких голубок, як ви.

Продавщиця. *(Злегка відсторонюючи його).* Обережно, насувається буря! Знайте, хлопче, я вам ніяка не здобич!

(У цю мить якийсь чоловік проходить повз Мігеля де Сервантеса й неухважно зачіпає його. Це його приятель із Севільї Матео Васкес).

Мігель де Сервантес. Гей, дивіться краще, куди йдете, ви ледь не проломили мені голову!

Матео Васкес. Ви надто неухважний, сеньйоре! Невже ви не можете на якийсь час залишити своїх муз?

Мігель де Сервантес. Це вони не залишають мене, навіть коли я сплю, але хто ви такий, чорт забирай?

Матео Васкес. Невже у вас така кепська пам'ять, що ви не впізнаєте мене?

Мігель де Сервантес. *(Пригадує).* Матео! Матео Васкес із Севільї! *(Вони палко обіймають один одного).* Що ти робиш у Мадриді? Що привело тебе сюди? Розповідай!

(Приятелі поволі йдуть. Продавщиця зичливо кидає навздогін Мігелю де Сервантесу прощальні слова).

Продавщиця *(визивно).* Ідіть з Богом, закоханий юначе!

Мігель де Сервантес *(обертаючись).* Я ще повернусь і тоді вже не піду без вашого забороненого плоду!

Матео Васкес *(Мігелєві).* Бачу, ти не пропускаєш нагоди для улесливих слів. *(Зненацька змінює тему).* Ти не повіриш, Мігелю, але я на службі у кардинала Дієго де Еспіноси.

Мігель де Сервантес. Першого міністра короля Філіпа?

Матео Васкес. Його самого, я – його помічник.

Мігель де Сервантес *(здивовано).* Святий Боже! Що ти кажеш?

Матео Васкес. Те, що ти чуєш, Мігелю, але для того, щоб обійняти цю посаду, я мусив прийняти духовний сан.

Мігель де Сервантес. Ти – священик?

Матео Васкес. Знаєш, друже Сервантесе, у нашій Іспанії побутує приповідка *(позмовницьки посміхається),* яку ти, либонь, знаєш краще за мене і яка видається мені вельми слушною: «Чи в церкву, чи на корабля, чи на службу до короля», себто – як хочеш у люди вийти і багатства доскочити, то або духовне звання добудь, або по морю плавай, або королю служити йди.

Мігель де Сервантес (*жартома, не здогадуючись, що його передчуттю судилося справдитися*). Якщо ти й далі так швидко робитимеш кар'єру, я не здивуюсь, коли одного дня ти зробишся секретарем нашого дорогого короля Філіпа Другого. Доброго покровителя ти собі знайшов!

Матео Васкес. І ти повинен вчинити так само, Мігелю, якщо не хочеш померти з голоду!

Мігель де Сервантес. Я не маю зв'язків або впливових друзів, які...

Матео Васкес. Як це не маєш? А твій учитель, севільянець дон Хуан Лопес де Ойос?

(*Здалеку долинає гомін збудженої юрби*).

Голос. Дорогу, дорогу превелебному кардиналові Аквавіві, легатові святійшого Папи!

Голос кардинала. Святий Боже, яка брудна столиця півсвіту!

Голос. Ваше високопреосвященство, ми прибули не для того, щоб намовити іспанців прибрати вулиці, а для того, щоб висловити співчуття королю з приводу смерті принца Карлоса.

Матео Васкес (*Мігелеві*). Ось твій великий шанс, Мігелю. Скористайся ним! Цьому кардиналові, посланцеві святійшого Папи, потрібні освічені люди, такі, як ти, Мігелю, адже ти знаєш мови, пишеш вірші...

Мігель де Сервантес. Але ж я лише голодний студент, Матео... дон Ніхто...

Матео Васкес. Що ти таке кажеш? Удавана скромність – це гріх, Мігелю, ти повинен вище оцінювати себе... чому б тобі не поговорити з твоїм учителем доном Хуаном Лопесом де Ойос? Він має добрі зв'язки і, наскільки я чув, дуже поважає тебе.

Мігель де Сервантес. Знаєш, що нам звичайно каже наш любий учитель? Що він не може запропонувати нам нічого, крім голодного життя та посмертної слави.

(*В цю мить до них наближається ошатно вбраний чоловік із текою під пахвою. Це і є Хуан Лопес де Ойос*).

Хуан Лопес де Ойос (*який чув останні слова*). Любий Мігелю, ти не повинен сприймати це буквально, на заняттях я кажу тобі лише, що ти маєш талант, і я хочу, щоб одного дня ти вибився в люди.

Матео Васкес. Саме це я й казав вашому улюбленому учневі, доне Лопес де Ойос. (*Сервантесові*). Адже ти не хочеш усе життя ставити п'явок і пускати кров хворим, як твій батько, дон Родріго?

Мігель де Сервантес. Ти, либонь, змовився із цим кумедним приятелем мого батька, Алонсо Хетіно де Гусманом? Він теж торочить мені, що я створений для поезії, а по-моєму, з мене такий же поет, як і швець: ніякий.

Хуан Лопес де Ойос. Якби я тебе не знав, то подумав би, що ти скромничаєш, але знаючи тебе... Мігелю... ти показав своєму приятелю Матео сонет на смерть королеви Ізабелі де Валуа?

Матео Васкес. Мені кортить послухати цей вірш (*дивлячись на Сервантеса*), якщо ти не проти.

Мігель де Сервантес (*скромно*). Ні, ні, як тобі завгодно, але що важать кілька рядків у житті людини?

Хуан Лопес де Ойос. Багато, Мігелю, багато! (*З урочистою впевненістю*). Ці рядки відкриють тобі двері у безсмертя!

Мігель де Сервантес (*дещо приголомшений*). Не треба мене хвалити, вчителю, адже ідея написати їх належала вам...

Хуан Лопес де Ойос (*так само скромно*). Я звичайний священник-гуманіст, любитель літератури, я навіть пробував складати вірші, але моя справа – відкривати талант там, де інші його не бачать, а ти обдарований учень.

Матео Васкес. Що ж, цей сонет має бути дуже добрим.

Хуан Лопес де Ойос. І зараз ми почуємо його з вуст самого автора (*дістає з теки кілька аркушів і дає їх Сервантесові*). Вперед, майбутній королю талантів!

Мігель де Сервантес. Воля ваша, вчителю. (*Оголошує*) «Сонет-епітафія королеві Ізабелі де Валуа»:

Тут мужній люд Іспанії стоїть,
а поруч – цвіт французького народу,
тут та, хто зваду обернула в згоду,
оливкову війні вручивши віть.
Ховає ця земля несамохить
зорю сяйливу нашу, її вроду,
найкраща наша справа тут – і зроду
її не воскресити ні на мить.
Дивіться на цей світ, його шаленство
і знайте – хоч життя кипить в людині,
смерть врешті візьме гору все одно.
А ще дивіться всі, яке блаженство
спізнати нашій королеві нині
у царстві слави вічної дано.

Матео Васкес (*аплодує, дивлячись на Мігеля*). Браво, бравіссімо! Пречудово, Мігелю!

Хуан Лопес де Ойос (*також аплодує й високомовно вигукує*). Цей сонет стане окрасою посмертного пошанування Її Величності.

Матео Васкес (*сумно*). Авжеж.

Хуан Лопес де Ойос (*Мігелеві*). Мігелю, тобі вже двадцять один рік, тобі не здається, що в почеті якогось можновладця ти будеш забезпечений від злиднів?

Матео Васкес. Саме в цьому я намагався переконати його перед вашою появою.

Мігель де Сервантес (*Лопесу де Ойос*). Я не хочу бути нічиїм слугою, вчителю.

Хуан Лопес де Ойос. Яким іще слугою? Вчителем іспанської мови! Тобі й невтямки, що оце щойно ти зустрів свого учня.

Мігель де Сервантес (*здивований*). Кардинал Аквавівва?

Хуан Лопес де Ойос. Він самий; кардиналові в почеті потрібен іспанець, який розповідав би йому про наших поетів і письменників. Я прочитаю йому цей сонет на пошанування світлої пам'яті королеви і спробую вмовити його взяти тебе на службу.

Мігель де Сервантес. Але ж я ніколи не бачив королеви, до того ж мій вірш – лише жалюгідний панегірик, закам'янілий і мертвий.

Матео Васкес. Тобі відкривається блискуче майбутнє! Не пропусти цю нагоду виборсатися зі злиднів, яку тобі пропонує твій учитель і друг Хуан Лопес де Ойос.

Мігель де Сервантес (*обом своїм друзям*). Гадаю, будь-який мандрівний торговець, який возить від містечка до містечка бурдюки з вином, був би кращим учителем, ніж я.

Хуан Лопес де Ойос. Але твій вірш пречудовий.

Мігель де Сервантес. Ці рядки, присвячені королеві, якої я ніколи не бачив, гірші за романс про рицаря Ланселота та королеву Джиневру, що його співав якийсь сліпий, коли я ще був хлоп'ям.

Хуан Лопес де Ойос. Мовчи, Мігелю! Дозволь мені зробити те, що я надумав.

Матео Васкес. Послухай свого вчителя, це тобі не дурниця працювати, нехай навіть слугою, в кардинала Аквавіві. Скільки б охочих знайшлося бути на твоєму місці і мати можливість належати до його почету!

Хуан Лопес де Ойос (Мігелеві). Подумай лишень про те, що відтепер ти звільнився від цієї провінціальної затхлості, в якій усі ми трохи задихаємося. Скажи, в якій європейській країні весь народ вбирається в жалобу через смерть монарха? В жодній! А тут, як бачиш, увесь двір цілий рік у жалобі через цю смерть!

Матео Васкес (продовжує спокушати Мігеля мріями). Ти побачиш світ, подорожуватимеш, пізнаєш багатьох людей, і то не з книг... Ця посада буде тобі, немов нагорода!

Затемнення.

КАРТИНА ДРУГА

Мігель де Сервантес у Римі.

1570 рік. Інтер'єр невеличкого заїзду

Оповідач. Посаду було надано, і Мігель де Сервантес більше не був голодним студентом, тепер замість звеличувати померлих королів він супроводив хворого, німечного й похмурого кардинала. Отже, він виїхав з іспанської столиці, щоб опинитися в місті, де сходились усі дороги християнського світу: в Римі.

(О цій порі в заїзді, судячи з незайнятих столів, порожньо. Лише за одним із них сидять двоє відвідувачів: Мігель де Сервантес і Фабриціо, молодий офіцер папської гвардії в мундирі Священного союзу. На столі глечик з вином, два напівпорожні глиняні кухлі, а також дві порожні тарілки, двоє ножів та виделок і плетений кошик з кількома шматками хліба. За шинквасом стоїть Беатріче, вродлива чорнява неаполітанка, яка саме готує величезний казанок макаронів).

Фабриціо (голосно, до служниці). Беатріче, люба! Неси сюди макарони!

Беатріче. Зараз, солдафоне! Не будь таким нетерплячим!

(За мить Беатріче наближається до їхнього столика з казанком і накладає в тарілки дві великі порції смачних апетитних макаронів).

Мігель де Сервантес (бере виделку, накручує на неї макарони, куштує). Смакота! *(До Беатріче).* Як і ви, чарівнице!

Беатріче. Тут, у Римі, прийнято хвалити тільки Бога, тож дивіться на небо, — може, ви там його побачите.

Фабриціо. До речі... *(бере глечик і віддає його Беатріче)*. Подивись-но, чи немає в пивниці запашнішого вина.

Беатріче *(бере глечик)*. Вам не подобається «Тревіано»? Піду подивлюсь, чи не залишилось у мене, бува, трохи «Асперіно»чи «Гварначі»...

Фабриціо. І якщо не залишилось італійського, прихопи грецьке... «Кандія» нам теж згодиться!

Беатріче *(йдуци)*. Я можу прихопити хоч самого Бахуса, якщо хочете!

Фабриціо *(посміхаючись Мігелеві)*. Ох ці вже неаполітанки!.. *(Обидва починають їсти)*. Ну, а тепер скажіть: що привело вас до Рима, цього міста попів, лакеїв, папських гвардійців, паламарів і прислужників?

Мігель де Сервантес. А ще постачальників *(дивиться крадькома на Беатріче)* і гарненьких дівчат.

Фабриціо. Найгарніших у Європі! Рим – осереддя всіх красот. А коли побачите Неаполь, Палермо, Мілан і Ломбардію, запевняю вас, ви не захочете повертатися на батьківщину. *(З щирою гордістю за свій край)*. Які чудові міста! *(Беатріче наближається й ставить на їхній стіл інший глечик з вином, підморгуючи Сервантесові)*.

Мігель де Сервантес *(жартівливим тоном)*. Давайте його сюди, а ви майте на увазі, що у нас в Іспанії теж є чудові міста.

Фабриціо *(продовжує спокушати Мігеля)*. Скажіть, ви вже мали час оглянути стародавній Рим?

Мігель де Сервантес *(ствердливо киває головою)*. Я побував у його храмах, бачив його святилища, і мене вразила його жорстока велич, Фабриціо.

Фабриціо. А ви бачили його мармурові статуї, зруйновані арки та лазні? Ви уявили, як жили мої предки?

Мігель де Сервантес. Як самі боги! Які чудові колони та амфітеатри!

Фабриціо. Ви мали нагоду прогулятися берегом Тибру? Там поховані наші мучні. Рим із міста цезарів перетворився на місто пап, друже Мігелю. Нам випало дивне щастя! *(Завважає, що відхилився від первісної теми й повертається до неї)*. Вибачте, що перервав вас, отже, що привело вас до Рима?

Мігель де Сервантес *(неквапно)*. Це довга історія, скажу лише, що я приїхав у почеті кардинала Аквавіві.

Фабриціо. Здається, два роки тому він їздив до Мадрида, щоб від імені папи Пія П'ятого висловити королю співчуття з приводу смерті його сина Карлоса. Там ви і познайомились?

Мігель де Сервантес. Познайомились... правду кажучи, ні; річ у тім, що тепер я його слуга, звичайний слуга, хоча в мене на батьківщині гадають, буцімто я працюю у нього перекладачем, але це зовсім не так.

Фабриціо. От-от, у травні, юний патрицій буде введений у кардинальський сан. Ох, ці пишні церемонії, таємні аудієнції, брудні інтриги папського двору... Сили небесні, в яку халепу ви вскочили, Мігелю!

Мігель де Сервантес. Що ж, краще це, ніж в'язниця або вигнання.

Фабриціо. Що ви хочете цим сказати? Невже ви втекли від... *(Фабриціо здогадується, що Мігель не хоче розповідати)*. Ви можете довіритися мені! Втім, якщо не хочете говорити...

Мігель де Сервантес. *(Зважується).* Я нікому цього не казав, але так воно і є; кілька місяців тому, а саме п'ятнадцятого вересня – тоді я ще був в Іспанії – мені додому надіслали судовий припис про мій арешт. Мене було звинувачено в тому, що я буцімто важко поранив такого собі Антоніо де Сігуру, котрий мешкав неподалік від мого дому. Але клянуся вам усіма чортами, що я непричетний до цієї злочасної дуелі! А проте мене, ще зовсім юнака, звинуватили в цьому нещасному випадку, хоч я все заперечував...

Фабриціо *(перериває його).* Ви, бува, не нащадок євреїв чи новонавернений...

Мігель де Сервантес. Ні, клянуся Святим Мігелем! Я такий же старий християнин, як сам диявол *(сміється)*. Мій дід Хуан, хай Бог його упокоїть, був оборонцем в інквізиції, а мій батько Родріго працював якийсь час хірургом у в'язниці інквізиції. Я саме попросив його, аби він надіслав мені довідку про чистоту крові та дворянське походження, адже я перебуваю при папському дворі...

Фабриціо. Отже, це була зухвала й брудна брехня, спрямована проти вас...

Мігель де Сервантес. Не сумнівайтесь, Фабриціо, цей донос проти мене був справою рук лихих і заздрісних людей. Отже власті мені не повірили й засудили на десять років вигнання, а ще ухвалили відтяти праву руку...

Фабриціо *(жартівливо).* Яку ви, на щастя, зберегли, дременувши до імператорського Рима *(піднімає свій кухоль)*. Що ж, вип'ємо за вашу щасливу зірку і за цю правницю, якій судилося піднімати ще чимало кухлів з вином!

Мігель де Сервантес *(підхоплює жарт)*. І все, що підвернеться!

Фабриціо. А чи можу я запитати, де ви замешкали?

Мігель де Сервантес. На горищі вежі, яку звуть вежею Папи Пасхалія.

Фабриціо. Там, мабуть, дуже холодно.

Мігель де Сервантес. Особливо вночі, коли я лежу із запаленою свічкою, бо наді мною ширяють кажани.

Фабриціо. А ще в Римі багато солдатів, бо церкві потрібні захисники, тож вона добре платить бравим капітанам, погляньте-но лишень на мене *(гордовито)* – капітан папської гвардії!

Мігель де Сервантес. Можливо, ви маєте рацію, і я надумаю зробитися вояком – у мене гаряча кров, Фабриціо!

(В цю мить Беатріче наближається із казанком, щоб покласти їм ще їжі).

Беатріче *(грайливо, поки їм прислуговує).* Дуже гаряча, іспанчику?

Мігель де Сервантес *(до Фабриціо).* Капітане, ви не кинете мене напризволяще перед цією чарівницею?

Фабриціо. Хіба у вашого замка немає фортечних укріплень? Бороніться, як можете, – якщо не помиляюся, ви хлопець не з боязких. *(Сміючись, піднімає свій кухоль і заохочує Мігеля).* За чарівну Беатріче!

Мігель де Сервантес *(цокаючись із ним).* За Беатріче!

Беатріче. Не знічуйтеся, солдате, і не марнуйте слів і часу.

Мігель де Сервантес. Знайте, я дуже легко закохуюся, коли бачу таку розквітлу троянду, як оце ви.

Беатріче *(підхоплює жартівливий тон).* Я – троянда? Який же ви нечема, солдате! Один залицяльник казав, що я – цілий сад. Ви скупі на компліменти!

Мігель де Сервантес *(вражений під'юджуванням Беатріче).* Ох, баламутко, я потерпаю через вас!

Беатріче. Ви сердитесь? Але ж ви дісталися тихої заводи, а мені потрібен човняр, який міг би закохати мене. А ви дратуєтесь!

Мігель де Сервантес (*підводиться*). Святий Боже! (*Театрально*). Полум'я любові палахкотить у моєму серці!

Беатріче. Хто ви, закоханий солдате?

Мігель де Сервантес (*гордовито*). Я вже казав: іспанець, який через вас от-от згубить тяму!

Беатріче. Вгамуйте свою пристрасть для іншої, більш сприятливої нагоди! (*Сміється*). Бажаю вам перемог в інших битвах і загасить це полум'я, що вас охопило! (*Беатріче переможно відходить від їхнього стола*).

Фабриціо (*Мігелеві, безтурботно*). Сподіваюсь, ви кращий поет, ніж залицяльник, бо ця дівчина, здається, допекла вам до живого! (*Сміється*)... (*Рішуче*). Послухайте, вам слід записатися до війська: турки окупували Кіпр і вбивають без сповіді чоловіків, жінок і дітей. Яка ганьба для християнського світу!

Мігель де Сервантес (*гонористо*). Доки турок збиткуватиметься над нами? Але що на це скаже мій король дон Філіп?

Фабриціо. Поки він не дійде згоди із сенатом Венеції та з Його Святійшиством... До речі, як йому ведеться з третьою дружиною, Анною Австрійською?

Мігель де Сервантес. Ходять чутки на будь-який смак. Одні кажуть, що настали найщасливіші роки його життя, інші запевняють, нібито він так і не оговтався після смерті Ізабели Валуа (*зітхає*). Ох, радість, що її принесла до королівського двору французенка, давно позаду; добре хоч, що попри стриманість Анни Австрійської – їй подобаються комедії.

Фабриціо. Комедії захопили півсвіту, а надто іспанську монархію в Європі! (*Трагічно*). Іспанська імперія занепадає!

Мігель де Сервантес. Але ж кажуть, що іспанська монархія має найкращі перспективи, що вона зміцнює свої позиції...

Фабриціо. Турки, Мігелю! Турки зараз – головний ворог християнського світу й серйозна загроза для вашого короля Філіпа Другого. Найважливіше зараз об'єднати ескадри Венеції, Рима та Іспанії.

Мігель де Сервантес (*з патріотичним запалом*). Вони об'єднуються, Фабриціо, вони об'єднуються у Священний союз, і ми покараємо турка!

Фабриціо. Я чув, що християнська ескадра вже формується; французьким флотом командуватиме Луїс де Рекесенс, кораблями Святого Престолу – маркіз Кельнський, а на чолі генуезців буде Андреа Дорія...

Мігель де Сервантес. А хто командуватиме іспанським флотом?

Фабриціо. Хіба ви досі не знаєте? Переможець морисків у місцевості Альпухаррас під Гранадою, син імператора Карла П'ятого та простої німкені Барбари Блумберг, рідний брат Філіпа Другого...

Мігель де Сервантес. Досить слів, Фабриціо! Дон Хуан Австрійський! (*Довірко*). Скажіть по ширості, ви гадаєте, буде війна?

Фабриціо. Послухайте мене уважно: дон Хуан Австрійський готує флот з двохсот вісімдесяти кораблів. Він вирушить із Мессини шістнадцятого вересня і візьме курс на Коринфську протоку, щоб зітнутися з оттоманською армадою.

Мігель де Сервантес (*після короткої мовчанки*). Фабриціо, я прийняв рішення!

Фабриціо. Такі рішення приймаються або швидко, або ніколи!

Мігель де Сервантес. Я буду солдатом іспанського війська в Італії!

Фабриціо *(піднімає кухоль)*. За іспанське військо в Італії!

Мігель де Сервантес *(піднявши кухоль, підхоплює)*. За іспанське військо! Хай живе дон Хуан Австрійський – людина, послана самим Богом!

(Фабриціо підхоплює «Хай живе!»). Нашому вірному «мандрівцю» Сервантесові музи нашіптують на вухо сонет, який з часом з'явиться в його останньому літературному дітищі – «Мандри Персілеса та Сихісмунди»):

Святий, величний і могутній Рим!
Перед його красою святобливо
схиляюсь – приголомшено й поштиво-
я, скромний і побожний пілігрим.
Здається, власній славі з видом цим
рівнятись годі; тут уяву диво
потьмарює мандрівцю, що терпливо
босоніж йшов помилюватись ним.
Дивлюсь на землю цю: героїв кров
вона вбирала здавна, – ось де, схоже,
реліквій усесвітніх джерело.
Тут кожен камінь свідчить знов і знов
про святість, і, здається, місто Боже
у цьому місті свій взрець знайшло.

Затемнення.

КАРТИНА ТРЕТЯ

Солдат на прізвисько Однорукий з Лепанто

1571 рік. Шпиталь у Мессині

Оповідач. «Був один чоловік, посланець Божий, на ім'я Хуан». В усіх кутках християнського світу повторювали слова Папи Пія П'ятого, сказані ним, коли він дізнався про перемогу в морській битві під Лепанто. Осінь 1571 року. Турки переможені. Кораблі переможців повертаються до Мессини. На одному з них – «Маркізі», де капітаном Дієго де Урбіна, повертається бідолашний солдат із понівеченою лівою рукою, враженою пострілом з аркебуза під час битви під Лепанто. Це Мігель де Сервантес, котрий відтепер на все життя залишиться Одноруким з Лепанто.

(Світло вихоплює вбогу койку, на якій лежить покалічений Мігель де Сервантес. Замість лівої руки у нього – і ми це добре бачимо – темна потворна кукса. На

сгрудях у нього пов'язка. На подушці, біля голови, книга Хорхе Манріке. Біля нього стоять Черниця й капітан Дієго де Урбіна.)

Черниця (до Дієго де Урбіни). Він ніяк не опритомніє після цієї страшної операції! Дієго де Урбіна. Він тримався мужньо.

Черниця. Ви праві, ваша милість, навіть знепритомнівши, він поводився як смільчак, і, марячи, повторював лише одне ім'я – адмірала Хуана Австрійського. Шкода хлопця, він такий молодий і відважний!

Дієго де Урбіна. За славу доводиться платити високу ціну, сестро. Він бився, як герой і, хоча йому в груди двічі поцілили з аркебуза (дивиться на неї) – це ж бо ви своїми руками святої загоїли рани, – продовжував мужньо битися.

(Мігель де Сервантес опритомнює і бачить біля себе поруч із Черницею капітана Дієго де Урбіну).

Мігель де Сервантес (слабким голосом). Капітане... ваша милість тут...

Дієго де Урбіна. А де мені бути, Мігелю, як не біля солдата, котрий бився серед наймужніших?

Мігель де Сервантес (майже твердо). Ми перемогли, капітане?

Дієго де Урбіна. Так, Мігелю, перемогли, тепер наші кораблі можуть спокійно вирушати на Схід, відкривати торгівлю, перевозити в далекі краї свій крам.

Мігель де Сервантес. Коли так, я немарно втратив у битві ліву руку.

Дієго де Урбіна. Немарно, Мігелю, будь певен. (Дещо жартівливо). І дякуй Богові, що в тебе лишилася права, щоб продовжувати писати вірші. (Бере книгу Хорхе Манріке). Не знічуйся, Мігелю!

Мігель де Сервантес (пригадує один із куплетів Хорхе Манріке).

Гадаєте, я не помер,
бо в мене рани не убійні?
Тож знайте, що не завжди сила
грозить погибеллю людині.

Дієго де Урбіна (розкриває книгу й продовжує читати куплет).

Та я живу, бо свято вірю:
слід жити тим, що крає душу;
тому не від своєї рани,
а від чужої вмерти мушу.

Мігель де Сервантес (з дещо чорним гумором). Якби я міг користатися цією рукою (зводить куксу), я поаплодував би вам, капітане. Ви такий же добрий читець, як і воїн!

Дієго де Урбіна. А у тебе, як мені казали, немає проблем з римуванням.

Мігель де Сервантес. Правду кажучи, з мене такий поет, як із вас швець. (Занепокоєно). А як найясніший дон Хуан Австрійський?

Дієго де Урбіна. Він урятувався, Мігелю, щоб урятувати всіх нас. Він із переможним флотом повернувся до Мессини, і тепер потрапив до рук щасливої юрби! Я саме приніс наказ (дістає з камзола якийсь сувій), що його адмірал підписав для тебе.

Мігель де Сервантес. Прочитайте його, капітане.

Дієго де Урбіна. Перш ніж ти почуєш наказ дона Хуана, я хотів би сказати, що, коли він запитав про тебе, я не без гордості відповів, що, навіть потерпаючи від лихоманки, спричиненої малярією, ти мужньо бився, не втрачаючи бойового духу.

Мігель де Сервантес (з гордістю). Я втратив руку у найславнішій і найризикованішій морській битві, яку тільки бачили минулі століття і навряд чи побачать прийдешні, б'ючись під переможними прапорами сина грому війни блаженної пам'яті Карла П'ятого.

Дієго де Урбіна. Саме тому дон Хуан Австрійський побажав відзначити тебе цією грамотою (*розгортає сувій і читає*): «Виплатити цьому солдатові, – йдеться про тебе, Мігелю, – три ескудо зверх його звичайної платні та якнайкраще дбати про нього, інформуючи мене про його одужання, і вважати його «Привілейованим солдатом», з усіма привілеями, що випливають з такої відзнаки». (*Підводить голову й дивиться на Сервантеса*). Підпис: адмірал Дон Хуан Австрійський». Привілейований солдат! Мігелю, ти чув?

(*Койка Сервантеса поринає в темряву, а в цей час на авансцені знову з'являється Оповідач*).

Оповідач. Мігель де Сервантес, безталанний солдат виходить зі шпиталю і повертається до Неаполя. В цьому місті 1574 року він віднаходить свого молодшого брата Родріго, і через рік, 1575 року вони вирішують повертатися до Іспанії на фрегаті «Ель Соль». Мігель везе з собою рекомендаційні листи дона Хуана Австрійського та графа Сесського. На біду, фрегат беруть на абордаж берберійські пірати, і Мігеля разом із його братом Родріго, багатьма вельможними рицарями, знаменитими воїнами та командою фрегата беруть у полон і перепроводжують до Алжира.

1 голос. В'яжіть цих християнських собак!

2 голос. Розправити вітрила! Курс на Алжир!

3 голос. Курс на Алжир! Веслярі, вперед! Вперед!

(*Упереміш з голосами чути ляскання батозів, що шмагають спини бранців, і нескінченний хлюпін розрізуваної веслами води*).

Затемнення.

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Алжирський полон Мігеля де Сервантеса

1575–1580. Берберійська в'язниця

Невеличке приміщення, єдиною сполучною ланкою якого із зовнішнім світом є залізні двері з маленьким віконцем, що зараз зачинене. Стіни з гіпсу та цегли облямовані кольоровими кахлями з асиметричними малюнками. На одній зі стін висить світильник, що освітлює приміщення і вихоплює фігури двох полонених християн. Вони сидять на масивних табуретках біля невеличкого мавританського столика і грають у шахи. Один із них Мігель де Сервантес, другий – Фернандо де

Ормаса. Щиколотки Мігеля зв'язані товстим залізним ланцюгом, довжина якого на-
силу дозволяє пересуватися по приміщенню.

Фернандо де Ормаса (*Сервантесові, роблячи хід слоном*). І з якою безсоромністю
цей зрадник називає себе представником Інквізиції!

Мігель де Сервантес (*роздратовано*). Клятий Бланко де Пас! (*Робить хід ко-
нем*). Розбещений і нищий наклепник!

Фернандо де Ормаса. Вийшовши звідси, ви повинні засвідчити в Іспанії перед
королем та його судом вашу бездоганну поведінку і викрити підступи цього розпус-
ника, якого немарно прозвали Вонючкою.

Мігель де Сервантес. Щодо цього не сумнівайтесь, Фернандо, моє ім'я і імена
моїх товаришів залишаться чистими, мов скло. (*Спокійно «з'їдає» ферзя супротив-
ника*). А тепер забудьмо цього негідника й поговорімо про добрі новини. Ви мали
нагоду бачити брата Хорхе де Олівара?

Фернандо де Ормаса (*приємно здивований*). Хіба чернець в Алжирі?

Мігель де Сервантес. Так, з квітня, він прибув за два місяці до Гасана, здається,
як викупник християн з Ордену милосердя.

Фернандо де Ормаса (*радісно*). Отже, ми врятовані, Мігелю!

Мігель де Сервантес. Не тіште себе ілюзіями, все залежить від грошей, що він
привіз (*«з'їдає» ще одну фігуру*).

Фернандо де Ормаса. Подейкують, що йдеться про двадцять тисяч дукатів за
викуп жменьки смільчаків!

Мігель де Сервантес. Ну, і, звісно, він не залишить своєю увагою сім тисяч
інших бранців. Дивне милосердя виявляє цей чернець-благодійник. Дай Боже, щоб
таких було побільше!

Фернандо де Ормаса (*конфіденційно*). Мені відомо, що брат Хорхе де Олівар
цікавиться декількома вельможними рицарями, і в цьому списку, на щастя, є й моє
ім'я.

Мігель де Сервантес. Хоч би вас якнайшвидше звільнили! (*Песимістично*). А
щодо мене...

(*Двері проциняються і входить Гасан-паша. Він високий на зріст, худорлявий, у
нього тонкий довгий ніс, коротка борода, каштанове волосся, жовтава шкіра, його
великі очі палають злобою... Бусурмана супроводжують два ліниві маври з ятагана-
ми на пасаках. Побачивши їх, Мігель і Фернандо припиняють гру*).

Гасан-паша (*до бранців*). Нехай Аллах буде з вами і з усім християнським світом!
(*Підходить до шахівниці, робить хід чорним королем і «з'їдає» Мігелевого ферзя*).
Шах і мат! (*Підводить голову й звертається до Мігеля де Сервантеса*). Ну, що, зби-
рався знову тікати? Бранцю, хіба ти забув, що ти мій раб і твої тіло та душа належать
мені? Мушу нагадати, що я заплатив Далі-мамі п'ятсот ескудо за твоє нікчемне тіло
і невдовзі маю намір одержати за нього вдвічі більше грошей!

Мігель де Сервантес. Навіть зламавши мені ноги, ти не втримаєш мене у цій
в'язниці!

Гасан-паша. Хочеш, щоб тобі відрізали вуха, як іншим нещасним? Зізнайся, дур-
нолобий собако, хто твої спільники?

Фернандо де Ормаса (*Відповідає замість Мігеля*). Чотири рицарі, яких уже немає в Алжирі.

Гасан-паша (*до Фернандо*). Я не тебе питаю! Нехай говорить однорукий з Лепанто. (*Сервантесові*). Адже тебе так називають?

Фернандо де Ормаса. Цей чоловік – мужній рицар на ім'я Мігель де Сервантес!

Гасан-паша (*своїм яничарам*). Заберіть звідси цього християнина!

(*Слуги кидаються виконувати наказ свого хазяїна і, схопивши дона Фернандо де Ормасу за руки, витягають його з камери*).

Фернандо де Ормаса (*кричить*). Мігелю, нічого їм не кажіть! Тримайтеся! Заради Христа й Іспанії!

Гасан-паша (*сам до себе*). А вони незрадливі, ці іспанські собаки, клянусь Аллахом! (*Мігелеві*). А тепер кажи: кого ти намагаєшся вигородити?

Мігель де Сервантес. Спільників немає, всі діяли за моїм наказом.

Гасан-паша. Отже, ти зізнаєшся, що був ватажком втечі.

Мігель де Сервантес. Повторюю, я влаштував цю втечу і керував нею.

Гасан-паша. Чому ти завжди береш на себе провину за провал ваших планів, як це було під час першої спроби втечі, коли вас виказав Золотар?

Мігель де Сервантес. Не згадуйте цього підступного зрадника!

Гасан-паша (*тиснувши на Мігеля*). Як звати того купця, котрий, маючи на своєму судні дванадцять лав, повинен був повертатися до Іспанії з шістьма десятками бранців – «Цвітом християнського світу» – і з тобою в тому числі? Як звати його і тих бранців?

Мігель де Сервантес. Якщо я вам скажу, ви назвете мені ім'я того другого зрадника, котрий нас виказав?

Гасан-паша. А ти ще не здогадався? (*Злостиво сміється*). Це священник Хуан Бланко де Пас, «Вонючка».

Мігель де Сервантес. Клятий відступник!

Гасан-паша (*глузливо*). До того ж мерзосвітник! Подейкують, що він огидно розпусничає. Він такий самий або навіть гірший, ніж Золотар. Пригадуєш?

Мігель де Сервантес (*гнівно*). Клянуся Богом, коли я тільки виплутаюся із цієї халепи, то власноруч прикінчу його!

Гасан-паша. Ти упертий, якщо досі не полишаєш надії на втечу! Забув, що я вже якось подарував тобі життя, коли минулого разу ти намагався втекти? Ти врятувався від зашморгу, але, клянусь Аллахом, мій терпець урвався! Ну, то хто твої спільники?

Мігель де Сервантес (*серйозно*). Запитайте у «Вонючки».

Гасан-паша (*смикає його за вухо*). Хотів утекти, вкравши у мене сорок тисяч ескудо викупу?

Мігель де Сервантес. Хіба ви не знаєте, що втеча – єдине право і навіть обов'язок бранця?

Гасан-паша. Тут, на магометанській землі, життя раба не варте навіть жбана фініків. А тепер, вельможний бранцю, прийми в ім'я Аллаха подарунок, як свідчення моєї великої поваги. (*Гасан-паша плескає в долоні, в ту ж мить прочиняються двері й охоронець заштовхує до камери бранця, котрий спотикається й падає поруч із нашим героєм. Гасан-паша, злостиво всміхаючись, залишає приміщення, і двері знову зачиняються. Мігель підводить голову й одразу впізнає свого молодшого брата Родріго. Брати емоційно обіймаються*).

Мігель де Сервантес. Заради всього святого, це ти, Родріго!

Родріго де Сервантес. Я самий, Мігелю, твій молодший брат!

Мігель де Сервантес (*з ніжністю дивиться на брата*). Господи, я ж цілий рік не бачив тебе і не мав звісток про тебе! Коли ми припливли сюди і нас розлучили, я думав, що вже ніколи тебе не побачу. Адже про страхіття, що їх коять ці дикуни, ходять стільки чуток.

Родріго де Сервантес. Знаю, і ці чутки не позбавлені сенсу, я на власні очі бачив, як саджали на палю нещасних бранців. Але досі якийсь добрий ангел-охоронець боронив мене.

Мігель де Сервантес. Правду кажучи, мені теж пощастило, бо я сам бачив, як одним бранцям відрізали вуха, іншим – носи. Як бачиш, мені досі не повиколоювали очі і не піддавали мене тортурам.

Родріго де Сервантес. Так, я завважив, що на тобі немає слідів побоїв. Благодіємо Господа, щоб фортуна не відвернулася від нас.

Мігель де Сервантес. Вона не відвернеться, Родріго, – поки вони проситимуть якийсь викуп за наші життя, з нами нічого не станеться. Вони надто марнославні, ці негідники! Мене вони взагалі вважають якимось великим цабе.

Родріго де Сервантес (*здивовано*). Що ти кажеш? Неймовірно! Але як...

Мігель де Сервантес (*випереджаючи запитання*). Вони знайшли у мене два листи Хуана Австрійського та графа Сесського, в яких ті просять короля якось віддячити мені за заслуги і службу під час походу та битви під Лепанто.

Родріго де Сервантес. Мабуть, вони сподіваються одержати за твою особу купу грошей. Кляті турки! І вони вже сказали тобі, скільки коштуватиме твій викуп?

Мігель де Сервантес. Три тисячі дукатів.

Родріго де Сервантес (*обурено*). Три тисячі дукатів? Вони, либонь, збожеволіли і мають нас за перського шаха?

Мігель де Сервантес. В тому-то й біда, брате. Де я візьму такий викуп? Наша сім'я бідна, ти й сам це добре знаєш. Та й чи дізнаються рідні про нашу долю?

Родріго де Сервантес. Невдовзі дізнаються, якщо не дізналися досі. Кілька днів тому викупили хорунжого Габріеля де Кастаньеду, який сидів у в'язниці разом зі мною, відколи ми опинилися в Алжирі. Я передав з ним листа батькові.

Мігель де Сервантес. Уявляю, як він засмутиться!

Родріго де Сервантес. А дізнавшись про все, віддасть у заставу навіть спідниці своєї бабці, аби тільки нас викупити.

Мігель де Сервантес (*сумно*). Гадаєш, дона Хуана цікавитимуть переможені солдати?

Родріго де Сервантес (*скептично*). Ох, Мігелю, ні дон Хуан Австрійський, ні король Філіп не прийдуть нас визволяти, зараз вони, мабуть, заклопотані війною у Фландрії.

(*Крізь віконце в дверях до камери зазирає хижке лице Гасана-паші*).

Гасан-паша. Годі вам гавкати, християнські собаки!

Мігель де Сервантес (*підводиться, готовий протистояти негідникові*). Замовкни ти, яничаре! Дай нам спокій!

Гасан-паша (*Сервантесові*). Якби ти не коштував золотом стільки, скільки сам важиш, я давно відправив би тебе на шибеницю! (*До обох*). Пишіть, пишіть ченцям Ордену милосердя чи Ордену Трійці, нехай заплатять за вас викуп! Якщо ви цього швидко не зробите, клянусь Аллахом, вам ніколи не бачити сонячного світла.

Мігель де Сервантес (*безсило й принижене підходить до затратованого віконця*). Я вже вам казав, що в Іспанії я ніхто, моя сім'я бідна, вони не мають ні маєтності, ні грошей...

Гасан-паша. Листи, які ми у тебе знайшли, свідчать, що в Іспанії ти важлива персона.

Родріго де Сервантес. Мій брат каже правду!

Гасан-паша (*до обох*). Якщо ваш викуп не надійде швидко, ви здохнете тут, собаки, здохнете!

(*Гасан-паша відходить від віконця, залишивши бранців у повному відчаї*).

Родріго де Сервантес (*вчепившись руками за ґрати*). Клятий дикун! Якщо хочеш прикінчити нас, роби це швидше (*схлипує, затуливши обличчя руками*), але не муч нас більше!

Мігель де Сервантес. (*Проникливо, нашттовхуючи Родріго на думку*). Родріго, ми повинні втекти звідси!

Родріго де Сервантес (*здивовано*). Що ти таке кажеш, Мігелю? Ти збожеволів?

Мігель де Сервантес (*уперто*). Втеча – наш єдиний порятунок!

Родріго де Сервантес (*дивлячись на тюремні мури*). З цієї в'язниці неможливо втекти!

Мігель де Сервантес (*проникливо, цього разу до свого «Дон-Кіхота»*). Ми мусимо здобути свободу!

Родріго де Сервантес. Знаєш, чим ми ризикуємо? Нас можуть закатувати, посадити на палю... вбити!

Мігель де Сервантес. Я волю загинути при спробі втекти замість так жалюгідно скінити все життя!

Родріго де Сервантес (*з проблиском надії*). А може, наш викуп прийде до того.

Мігель де Сервантес. Але ж усі статки нашої сім'ї і всі пожертви, які вдається зібрати, не зможуть покрити суми, призначеної для мого викупу.

Родріго де Сервантес. А сума мого викупу не така велика і, можливо, якщо трохи пощастить... Мігелю, ти хоча б подумав, на яку ризиковану та складну справу готовий зважитися?

Мігель де Сервантес. Полон, брате, найбільше лихо, що може спіткати нас, мужчин.

Родріго де Сервантес. Хіба ти забув, який жорстокий і свавільний Гасан-паша? Забув його криваву дикунську вдачу? У нього норів убивці! І якщо наша спроба виявиться невдалою...

Мігель де Сервантес (*перериває брата, в його словах бринить мужність*). «Свобода – один із найдорожчих дарів, що їх дало людині небо», – не забувай цього, Родріго, не забувай ніколи!

Родріго де Сервантес. Кажу тобі, втеча неможлива!

Мігель де Сервантес (*сумно, з прикрістю*). Отже, ти гадаєш, що ми помремо в Алжирі?

Родріго де Сервантес. Помремо? Хто тут говорить про смерть? Ні, краще вмерти!

Мігель де Сервантес (*сумно*). Ні, я не хочу помирати у цьому глухому смердючому закутку! Я не хочу помирати, не повернувшись до Іспанії! О, Іспанія! (*По його щоках течуть сльози. Родріго по-братньому обіймає його*):

На морському узбережжі,
там, де хвилі язяками
то спокійно, то сердито
лижуть мури африканські,
невситимими очима
четверо алжирських бранців
дивляться у бік вітчизни,
спочиваючи від праці;
насуваються на берег
хвилі і назад вертають,
а тимчасом бранці тужно
і розпачливо співають:
О, Іспаніє далека!
О, коханий рідний краю!

(Повільно на братів-бранців спадає темрява).

Затемнення.

КАРТИНА П'ЯТА

Мігель де Сервантес повертається до Іспанії Помешкання родини Сервантесів у Мадриді.

Грудень 1580 р.

Помешкання освітлюють два сумні світильники, що висять на двох із чотирьох побілених стінах. Речі, що знаходяться в помешканні, свідчать про крайню бідність. Грубий, вкритий брудною скатертиною дерев'яний стіл, дві лави і чотири старі плетені крісла, а ще велика скриня біля однієї зі стін займають майже весь простір. Дві гравюри на релігійні теми і якийсь декоративний орнамент прикрашають стіни. На столі кілька облуплених мисок, почорнілих від ужитку ложок і напівпорожній глечик з вином. За столом сидять Родріго де Сервантес, батько Мігеля, і одна з його сестер, Андреа де Сервантес, яка тримає на руках свою маленьку донечку на ім'я Констанса де Овандо. Міцно обійнявшись, стоять донья Леонор Кортінас та її син, нещодавно звільнений алжирський бранець Мігель де Сервантес.

Леонор Кортінас (вивільняючись із обіймів і витираючи сльозу). Синку! Скільки ж це років я не бачила тебе?

Мігель де Сервантес. Вчора, мамо, вчора ми бачились, пам'ятаєте?

Леонор Кортінас. Якщо пам'ять не зраджує мене, пішов дванадцятий рік, Мігелю.

Мігель де Сервантес. Що таке час, мамо, що таке час?

Леонор Кортінас. Подивись на моє лице і скажи, що ти бачиш, Мігелю.

Мігель де Сервантес. Любов, ніжність, співчуття, самовідданість...

Леонор Кортінас. Я маю на увазі час, Мігелю, який – як ти кажеш – не минув.

Мігель де Сервантес (*вдивляючись у зморшки на обличчі матері*). Як же ви постаріли! Як потріпали вас знегоди!

Родріго де Сервантес (*синові, вдаривши кулаком по столу*). Це тебе, синку, потріпали ці негідники в Алжирі, хто завгодно скаже це, побачивши тебе, адже тобі лише тридцять три роки.

Мігель де Сервантес (*наближається до батька*). Ви не повинні тримати на них зло, тату, я вже пробачив їм, і хоча вони збиткувалися наді мною, і я страждав, особливо коли бачив страждання інших, вони ставилися до мене не так погано, як до інших бранців.

Родріго де Сервантес (*здивовано*). Я не розумію тебе, що ти хочеш цим сказати?

Мігель де Сервантес. Що вони жодного разу не лупцювали мене кийками і не лаяли мене, хоча я давав достатньо підстав для того, щоб мене відлупцювали, і не раз боявся за своє життя.

Родріго де Сервантес (*збентежено*). І чим же ти можеш пояснити це дивне поводження твоїх напасників?

Мігель де Сервантес. Жадібністю, тату! Жадібністю та амбітністю. Якби вони забили мене до смерті, як робили це з багатьма іншими бідолахами, вони втратили б великий викуп, який сподівалися одержати за мене.

Андреа де Сервантес. П'ятсот ескудо золотом! Авжеж, вони мусили дбати про такого дорогого в'язня!

Мігель де Сервантес (*осудливо*). Правду кажучи, найбільше в цій історії мене непокоїть байдужість можновладців та багатіїв Християнської Європи до долі бранців, яких у більшості випадків не викупувають; мене обурює, що ніхто не організовує військовий похід до Алжиру, щоб визволити їх і раз і назавжди покінчити з піратством біля берегів Африки.

Родріго де Сервантес. А проте вони вживають усіх заходів, щоб побороти протестантів на півночі Європи, і добре чинять. Кляті протестанти! Але, звичайно, наш король повинен викоренити всі ці злигодні та муки, які спізнав ти, синку.

Мігель де Сервантес (*піднесено*). Ви можете радіти за мене, бо врешті-решт я знову зробився вільною людиною!

(*Леонор Кортінас здогадується, що Мігель весь час ховає ліву руку за спиною*).

Леонор Кортінас. Синку, чому ти ховаєш руку? (*Леонор Кортінас бере його за ліву руку, дивиться на куксу*) Пресвята Богородице! Мігелю, як це сталося?

Мігель де Сервантес. Прикрості солдатського життя, мамо. (*Намагається, щоб вона не думала про його біду*). Радійте! Я живий і здоровий!

Родріго де Сервантес (*з безсилою прикрістю*). У тебе вкрали п'ять років життя, Мігелю!

Мігель де Сервантес. Полон, що я його спізнав, був для мене школою, я зрозумів багато речей і, найголовніше, навчився терпляче зносити знегоди.

Родріго де Сервантес. А моє терпіння кінчається, синку; надто багато злигоднів випало на нашу долю. Трохи грошей, що їх ми мали, довелося витратити, щоб викупити Родріго.

Мігель де Сервантес. Я знаю, на які величезні жертви ви пішли заради нас. А де він зараз?

Андреа де Сервантес (*з-за столу*). Служить у Португалії під началом дона Лопе де Фігероа.

Мігель де Сервантес. Бачу, мій молодший брат продовжує військову кар'єру.

Родріго де Сервантес (*ствердно*). Генерал Лопе де Фігероа потребував солдатів-ветеранів, загартованих у війнах у Фландрії. І тут нагодився твій брат, готовий, як завжди, вірою та правдою служити короні.

Мігель де Сервантес. Приєднання Португалії до Іспанської корони стане знаменною подією.

Родріго де Сервантес. Слід сподіватися. У своєму останньому листі Родріго писав, що граф де Альба мостить дорогу, якою Філіп Другий має тріумфально в'їхати до цього краю.

Мігель де Сервантес (*наближається до сестри*). Дуже добре, що в цьому королівстві поважатимуть Філіпа Другого, але я інколи думаю, чи не краще було б зайнятися кастильським господарством і його підданцями, а надто такими бідняками, як ми, котрим насилу вдається задовольняти свої потреби.

Андреа де Сервантес (*показуючи йому дівчинку*). Тепер з'явився ще один рот, який треба годувати.

Мігель де Сервантес (*завважає відсутність інших двох своїх сестер – Магдалени та Луїси*). А де Магдалена? Луїса?

Леонор Кортінас. Магдалена пішла до джерела по воду.

Андреа де Сервантес (*дивлячись на матір*). По воду... (з підтекстом) або по молоко до «молочаря», що на розі.

Родріго де Сервантес (*дочці*). Доню, не картай сестру, адже часом ми в чужому оці бачимо порошинку, а в своєму пенька не помічаємо.

Андреа де Сервантес (*незважаючи на зауваження батька, продовжує інформувати Мігеля*). Розчарувавшись у донові Алонсо Пачеко, вона піддалася на залицяння дона Фернандо де Ладеньї, а тепер (з деякою іронією) веде «любовний діалог» із таким собі Хуаном Пересом де Альсегою із Аспейтії, побачимо, скільки це триватиме.

Леонор Кортінас. А Луїса, як завжди, на месі; коли має вільний час, вона допомагає парафіяльному священикові.

Андреа де Сервантес (*Мігелеві*). Наша сестра витримує по три меси на день, та ще й одну-дві поминальні служби! Вона й не збирається порадувати нас племінниками, і невдовзі, Мігелю, ми ще побачимо її в чернечому вбранні.

Мігель де Сервантес (*з інтонацією втаємниченої людини*). Краще чернече вбрання, ніж погані звички. Вона зовсім не схожа на вас обох.

Андреа де Сервантес (*спонукаючи його викласти все, що він знає*). Що за чортівня у тебе на умі, брате?

Мігель де Сервантес (*йому важко говорити*). Люди балакучі, Андреа, і переповіли мені дещо...

Андреа де Сервантес. Про нас? (*Мігель ствердно хитає головою*). Балачки пліткарів! Вигадників, які кравецькими ножицями обтинають людські життя!

Леонор Кортінас (*Мігелеві*). Ти ж знаєш, синку, сусіди завжди мають що сказати... лихі язики ображають нашу честь!

Родріго де Сервантес. Мої доньки і ваші сестри порядні, Мігелю! Подейкують, буцімто до неї вечорами приходять один чернець? Ну, то й що? Завжди знайдеться якийсь грішок, щоб висповідатися, і краще бути під заступництвом Церкви, ніж у товаристві гультьїв і невігласів. Кажуть, що якийсь галантний і щедрий капітан лізе крізь шпарину в наш дім? Так йому завжди треба залатати якийсь плащ.

Мігель де Сервантес *(до сестри, сприймаючи дійсність такою, як вона є)*. Будь розважливою, сестро, і роби свою справу обережно та стримано. А коли йтиметься про ціну, цілуй себе високо, бо така чарівна жінка, як ти, коштує більше, ніж усе перуанське золото, привезене конкістадорами.

Родріго де Сервантес *(скептично)*. Ох, де тепер те перуанське золото? Звісно, не в наших кишенях. Не знаю, яким чином, але твої військові заслуги повинні бути визнані. До речі, тобі відомо, що друг твоєї юності Матео із Севільї зараз секретар Його Величності? Йому завжди подобалися твої вірші.

Мігель де Сервантес. Так, тату *(кидає на батька скептичний погляд)*, я написав Матео листа з Алжиру. Але він отримує стільки паперів, що я не знаю, чи прочитає він його *(із зрозумілою зневірою)*. Нас багато, нещасних солдатів, які сподіваються на якусь винагороду за заслуги в боях, переважно програних. Не думаю, що золота королівської скарбниці, яке тане з кожною війною, вистачить на всіх.

Родріго де Сервантес. Повинно вистачити, Мігелю! Подивись на цю куксу! І п'яти тисяч ескудо не досить, щоб повернути тобі руку!

Мігель де Сервантес *(з гумором)*. Але в мене залишилася ця *(зводить правую)*, щоб писати романи, п'єси... навіть, при нагоді, клопотання про відшкодування збитків, адресовані королю та всьому його двору!

Андреа де Сервантес. Мігелю, тобі вдавалося щось писати в полоні?

Мігель де Сервантес. Це єдине, що я міг робити, окрім вигадувати тисячу й один спосіб втечі.

Андреа де Сервантес *(пропускає повз вуха братові слова про втечі, зачарована своїми фантазіями)*. І про що ці книжки?

Мігель де Сервантес. Те, що я писав, не можна назвати книжками, це лише записи, нотатки... матеріал для майбутніх книг.

Андреа де Сервантес *(з нетерплячою цікавістю)*. Так, але про що ти писатимеш у них?

Мігель де Сервантес. Про те, що бачив і відчував; про турецьких торговців і піратів, про бранців, які марно чекають свободи, про біль і поневірення людини, про мусульманських жінок...

Андреа де Сервантес. Вони гарні, ці мавританки?

Мігель де Сервантес. Так, вони справді вродливі, у них такі чорні агатові очі.

Андреа де Сервантес. Це правда, що вони затуляють обличчя вуаллю?

Мігель де Сервантес. Там усі жінки носять вуаль і визирають з вікон і терас.

Андреа де Сервантес *(з захватом)*. Може, якийсь друкар спроможеться надрукувати книгу про дива, які ти бачив у Алжирі!

Мігель де Сервантес *(зворушений наївністю сестри)*. І про деякі поневірення також, сестро! В Алжирі я звідав усього.

Родріго де Сервантес. Годі говорити про цей Алжир, синку! Мігелю, забудь ці муки, що ти спізнав, і шукай слави.

Мігель де Сервантес. Слави... слави... наче це так легко! Слава чекає лише кількох щасливчиків, а я всього-навсього каліка, якого ніхто вже не пам'ятає.

Андреа де Сервантес. Знаєш, що ти повинен робити? Знатися з важними особами, ходити на театральні вистави...

Мігель де Сервантес. Перш ніж податися на війну, я бачився з маестро Лопе де Руюдою. Якими чудовими були й залишаються його комедії та інтермедії!

Родріго де Сервантес. Послухай, синку, двоюрідний брат твоєї матері такий собі Роблес, Блас де Роблес – власник друкарні, він видає книжки, щоправда, ми не знаємо, які саме. Зустрінься з ним, перекажи вітання від нас, – він добра людина і вислухає тебе.

Андреа де Сервантес. Хтозна, а раптом його зацікавлять ці історії, які ти вигадав в Алжирі, або ті, що зараз крутяться у тебе в голові.

Леонор Кортінас. Сумні історії... навряд чи вони його зацікавлять, сьогодні людей цікавлять лише жарти, танці та блазнівські історії.

Родріго де Сервантес. Жінко, не позбавляй його надії, наш син має талант, я вірю в нього, а оскільки я виявився хірургом-невдахою...

Мігель де Сервантес. Тату, не кажіть цього.

Родріго де Сервантес. Так, синку, прикро це казати, але мушу зізнатися, що я вже не практикую, ми по вуха в боргах...

Андреа де Сервантес *(з прикрістю)*. Тату, мовчіть!

Родріго де Сервантес *(принижено)*. Якщо треба, я благатиму, я стану навколішки перед королем, щоб тобі допомогли, щоб визнали твої військові заслуги.

Андреа де Сервантес *(наближається до нього і заспокоює його)*. Ви вже достатньо зробили для Мігеля, ви хворі... заспокойтеся.

Мігель де Сервантес *(батькові)*. Послухайте Андреу і будьте певні, що я зустрінуся з цим Бласом де Роблесом і покажу йому те, що написав, але спершу я повинен завершити цю історію, *(підкреслює)* цю цікаву історію!

Андреа де Сервантес. Можливо, вона йому сподобається і він наважиться її надрукувати.

Мігель де Сервантес *(змінює тему, його обличчя серйознішає)*. А перед тим я мушу залагодити одну важливу справу: я повинен засвідчити свою поведінку в Алжирі і врятувати свою репутацію від заздрісників і зловмисників. Такий собі Хуан Бланко де Пас, корумпований і розпусний священик і ще кілька негідників доклали всіх можливих зусиль, щоб найбрутальнішим чином очорнити та занапастити мене.

Родріго де Сервантес *(гордо)*. Ти добре вчиниш, синку, очистивши своє ім'я ревного католика.

(Мігель де Сервантес наближається до сестри й обережно бере з її рук дівчинку).

Мігель де Сервантес *(піднімаючи дитину)*. Ой, Констансо! Констансо, любя! Якого безумного дідуся тобі доведеться колись доглядати!

(Сестра та батьки, всміхаючись, дивляться на нього сумними очима, поки гасне світло).

Затемнення

КАРТИНА ШОСТА

Мігель де Сервантес при мадридському дворі

1584 рік. Кабінет Бласа де Роблеса

Оповідач. Мігель де Сервантес зробив те, що намірявся зробити і що так йому дошкуляло: відмити своє добре ім'я і захистити його від наклепів злих язиків.

Проте доброї репутації було замало, щоб вижити при дворі, де роїлися підлабузники та лицеміри, які перетворили королівський палац на виручоче джерело інтриг. Мігель з'являється при мадридському дворі, де поновлює давні зв'язки з такими літераторами, як Педро Лаїнес і Франсіско де Фігероа. Не забуває він відвідати – через три роки – і видавця Бласа де Роблеса: він щойно завершив першу частину «Галатеї».

(Горище, повне складених тек з документами. Світло до приміщення потрапляє через віконце у стелі. У центрі – стіл з горіхового дерева, завалений паперами. Біля стола сидять Мігель де Сервантес і двоюрідний брат його матері та видавець Блас де Роблес в окулярах з товстим склом. Він намагається читати книгу, яку тримає в руках. На палітурці ми можемо роздивитися її назву: «Галатея»).

Блас де Роблес *(Мігелеві, не відводячи очей від книги).* Елена Осоріо здалася вам комічною?

Мігель де Сервантес. Правду кажучи, по-моєму, вона чарівна, хоча дещо зарозуміла, бо вважає себе божественною.

Блас де Роблес. Вам слід знати, що всі актриси, які грають головні ролі, трохи легковажні, а надто ця, адже вона дочка імпресаріо. Однак ви погодитесь зі мною, що це ангельське створіння.

Мігель де Сервантес. І не лише вона, любий родичу; я, певна річ, мав розмову з її батьком...

Блас де Роблес. І що він вам сказав?

Мігель де Сервантес. Що його не цікавлять п'єси про бранців.

Блас де Роблес. І не захотів її читати.

Мігель де Сервантес. «Бо вона має бути сумною, а публіка, яка приходить у театр, не любить плакати», – це його слова. А я відказав, що в моїй п'єсі є мавританські танці, що дія відбувається в Алжирі...

Блас де Роблес *(кладає книгу на стіл).* Він має рацію, Мігелю, людей не цікавлять біль і страждання цього світу.

Мігель де Сервантес *(напівжартома – напіврозчаровано).* А що, по-вашому, цікавить юрбу? Зальоти нашого дорогого короля Філіпа Другого? Чи завершено будівництво Ескоріалу? Чи його колекція коштовного каміння, монет, реліквій, медалей, годинників і астроліній? Чи, може, те, що минулої середи Його Величність замінив килим у своїй приватній капличці і слухав месу з притаманною йому побожністю?

Блас де Роблес. Не будьте непоштивим до короля! Ви маєте знати, що нещодавно ваш батько розповідав мені, що збирається подати клопотання, аби вам дали якусь посаду в Індіях.

Мігель де Сервантес. Бачу, мій батько такий же мрійник, як завжди.

Блас де Роблес. Будьте певні, якби від нього залежало, він би зрушив небо та землю, лише б побачити одного дня, що ваші військові заслуги винагороджені.

Мігель де Сервантес. При дворі ситі по горло клопотаннями та облудними героями битви при Лепанто. *(Похмуро).* Зграя безсоромних пройдисвітів, удаваних колишніх в'язнів заповнює вулиці та майдани міст і селищ, друже Роблесе, користаючись із довіри людей і розповідаючи тисячі брехливих історій, щоб мати якийсь зиск.

Блас де Роблес. Знаю, знаю, друже Мігелю, але повернімося до справи, заради якої ви прийшли *(гортає книгу).*

Мігель де Сервантес. Як я вже казав, я хочу знати, чи може побачити світ твір, який ви тримаєте в руках, а як ні, то хоча б порадьте, про що я повинен писати, аби мої п'єси, якщо б не друкувалися, то принаймні ставилися б на сцені?

Блас де Роблес. Батько кумедної Єлени нічого вам не сказав?

Мігель де Сервантес. Так, він запропонував мені вигадувати історії, в яких могла б красуватися його дочка, і додав, що публіці потрібні сильні пристрасті та регіт, сміх і сльози.

Блас де Роблес. Добра порада! Майте на увазі, диявол багато знає, тому що він старий, а не тому, що він диявол. А цей чоловік має великий досвід у всьому, що стосується драматургів і їхніх творів. І це теж непогана ідея – написати щось, щоб потішити двір.

Мігель де Сервантес. Фіміам приємний навіть богам, хоча на моє щастя чи на біду, мушу зізнатися, я не володію мистецтвом вихваляння.

Блас де Роблес (*дивлячись на Мігеля*). Як слушно завважив у розмові з вами цей імпресаріо, людям подобається читати про надзвичайні пригоди, які ніколи не трапляються з ними, хіба що вві сні. (*Мігель замислюється*). Ну, не знічуйтеся і не хмуртеся так. Я не читаю вам смертний вирок! (*Мігель намагається взяти рукопис своєї «Галатеї», але Блас де Роблес легенько б'є його по руці і не дозволяє цього зробити*). Залиште книгу тут, ради Бога! Як ви її назвали?

Мігель де Сервантес. «Галатея».

Блас де Роблес. (*Розкриває книгу на першій сторінці і читає*) «Ясновельможному панові Асканію Колонні, абатові Святої Софії». Доброго покровителя ви собі обрали, Мігелю! Скажіть мені одну річ: ви сподіваєтеся заробляти на життя віршуванням?

Мігель де Сервантес (*щиро*). Я чудово знаю, що сьогодні не можу жити завдяки своєму перу, але перо допоможе мені жити, якщо я спроможуся написати твір, який зробить мене відомим.

Блас де Роблес. Велику справу ви замислили! До речі, у ваших кишнях знайдеться якийсь ескудо?

Мігель де Сервантес. Жодного мідяка.

Блас де Роблес. Добре пошукайте!

Мігель де Сервантес. Кажу вам, я...

Блас де Роблес (*закриває книгу і дивиться на Мігеля*). Гаразд, гаразд... Побачимо, що я зможу для вас зробити, зараз у мене небагато роботи в друкарні, і я, мабуть, викрою якусь часину, щоб прочитати ваш рукопис.

Мігель де Сервантес (*з великою втіхою*). Надзвичайно вам вдячний, кузене!

Блас де Роблес. Не надто тіште себе надіями і думайте про те, що всі вам радять: фантазуйте, Мігелю, фантазуйте! Облиште реальні речі, вони, як ви добре знаєте з власного досвіду, звичайно сумні. І годі переповідати про нещастя, вони й так обтяжують тих, хто, як ми з вами, не стоїть на вершині влади.

(*Світло поступово тьмяніє на горищі, де безладно лежать стоси книг, які ніхто ніколи не прочитає, крім однієї – «Галатеї».*)

Затемнення.

КАРТИНА СЬОМА

Мігель де Сервантес одружується Помешкання Сервантесів у Толедо.

Грудень 1584 року

Помешкання родини Сервантесів у Толедо, таке ж бідне або навіть бідніше, ніж у Мадриді. У напівтемряві альков, а в ньому ліжко з агонізуючим Родріго де Сервантесом, біля якого ми бачимо донью Леонор Кортінас, Мігеля де Сервантеса та одну з його сестер – Андреу. Трохи далі, в старенькому дитячому ліжку пустує її дочка Констанса де Овандо. У помешканні також священник Хуан Паласіос й Алонсо Кіхада де Саласар.

Хуан Паласіос (*Мігелеві*). Я висповідав його перед вашим приїздом.

Мігель де Сервантес (*до матері*). Він помирає, так?

Леонор Кортінас (*ствердно хитає головою, лагідно картаючи сина*). Синку, як же ти так припізнився?

Мігель де Сервантес. Я виїхав, щойно довідався. (*Дивиться на батька*). Скільки триватиме ця агонія?! Чому Господь не припинить його муки?

Леонор Кортінас. Щойно він приходить до пам'яті, то тільки й говорить, що про твої звияги; він усім переповідав твої історії – про битву при Лепанто, про полон...

Мігель де Сервантес. Я знаю, мамо, знаю...

Андреа де Сервантес. А тепер тебе хочуть одружити.

Мігель де Сервантес (*здивовано*). Одружити? Якого дідька?

Леонор Кортінас. Синку, послухай нашого доброго приятеля Хуана, він має сказати тобі щось таке, що тебе напевне зацікавить.

Хуан Паласіос. Як вам відомо, я родом із Есківіаса, селища, розташованого неподалік від Толедо. Там зі своєю матір'ю (*уточнює*), моєю сестрою, живе моя племінниця – дівчина на порі. Вона дещо норовлива, але я певен, що ви з вашим життєвим досвідом (*дає зрозуміти, що йому відомо про Сервантесову дочку Ісабеліту*) зможете її витримати і навіть більше – приручити.

Леонор Кортінас (*Мігелеві*). Подумай, в якому ми зараз становищі: справи йдуть дедалі гірше, батько от-от помре, що буде з нами? Того, що Андреа та Магдалена заробляють шиттям, нам не вистачає на грінки зі шкварками.

Мігель де Сервантес. Але хто полюбить мене, старого, нужденного й пошарпаного життям... Та ще й з оцим! (*Показує понівечену руку*). І майте на увазі, рано чи пізно вона дізнається про обставину, що обтяжує моє сімейне життя, яка вам відома...

Хуан де Паласіос. Це не повинно вас турбувати, всі ми знаємо, що вашою дочкою Ісабелітою опікуються, як тільки можуть, названі батьки. До того ж вони хрестили її так, начеб це була їхня дочка. У неї не ваше прізвище.

Андреа де Сервантес (*Мігелеві, лукаво*). А може, у тебе й досі не йде з голови ця Анна де Вільяфранка?

Кіхада де Саласар. Вам тридцять сім років, тож чи не здається вам, що настав час для розміреного спокійного життя? Ідіть назустріч своїм мріям! Надруковано вашу «Галатею». Вам аплодують!

Хуан де Паласіос. Вам необхідно докорінно змінити своє життя.

Кіхада де Саласар. Вам потрібна жінка, яка б вас доглядала, дбала про вас, аби ви могли віддатися натхненню, безперервному творчому пошуку.

Мігель де Сервантес. Але я не маю грошей!

Кіхада де Саласар. Після одруження вам не доведеться думати про нікчемний метал. Вам годиться жити, як доброму дворянинові.

Мігель де Сервантес *(гадаючи, що його хочуть уплатити в нову халепу).* Можливо, цю дівчину залишили... *(робить недвозначний жест, який означає «вагітною»).*

Хуан Паласіос. Ні, ради Бога, Мігелю, що це вам спало на думку! Просто моя сестра, поки ще не постаріла, неодмінно хоче видати дочку за солідного мужчину, такого, як ви.

Андреа де Сервантес *(дошкульно).* Звісно, бо якого мужчину занесе в цю глушину? До того ж, хто терпітиме її, адже в неї, подекують, кепський характер, і вона завжди не в гуморі?

Леонор Кортінас *(докірливо).* Андреа! Ради Бога, що це ти кажеш у присутності свого дядька?!

Кіхада де Саласар *(Мігелеві).* Їй дев'ятнадцять років, Мігелю *(по-змовницьки штовхає його ліктем).* Гадаю, ви добре зробите, якщо пробачите їй, що вона не така приваблива, як хотілося б.

Мігель де Сервантес *(не бажаючи нікому суперечити).* Ви маєте рацію, вашій племінниці можна пробачити все.

Хуан Паласіос. До того ж, і це найголовніше, дівчина не голодранка: наша сім'я має виноградники, млин, земельні угіддя, родові будинки, величезні глеки з вином, власні запряги...

Леонор Кортінас *(перериває його, продовжуючи переконувати Мігеля).* Навіть невеличку каплицю, де вони, з ласки Божої, можуть молитися! Давня християнська сім'я!

Кіхада де Саласар *(Мігелеві, децю безтурботно).* Мігелю, хіба ви не хочете відчутти спокій родинного вогнища, сонячне проміння, що пробивається крізь шибки, домашній запах яблук та айви? Подумайте про глеки з вином, про гори шинки на горищах...

Хуан Паласіос. Подумайте самі, хіба ви не заслужили на відпочинок? Зважте, скільки вам довелося страждати під час битви при Лепанто, а надто в алжирському полоні.

Кіхада де Саласар. І, до речі, ви могли б відвідувати донью Хуану Гайтан, вдову вашого приятеля Педро Лаїнеса, котра, як вам відомо, мешкає зараз в Есківіасі.

Мігель де Сервантес. Так, нещодавно вона написала мені листа, в якому просить, аби я допоміг їй підготувати посмертне видання поезій її чоловіка. *(Дивиться на матір і Кіхаду де Саласара).* Гаразд, я погоджуюсь на цей шлюб, у який ви вплутуєте мене. *(Жартома).* Що ж, не києм, то палицею.

Кіхада де Саласар. До речі, вам подобається добре вино?

Мігель де Сервантес *(захоплений знеачька цим нібито далеким від теми їхньої розмови запитанням).* Вино, кажете? Клянуся святим Петром, я не нехтую ним! Як мовиться в іспанському прислів'ї: «Без хліба й вина дорога сумна».

Кіхада де Саласар. Коли приїдете до Есківіаса, я покажу вам мої пивниці, і попереджаю, що в моїх глеках ще залишилося сім тисяч триста арроб молодого вина.

Мігель де Сервантес. Охоче продегустую його, щойно приїду до Есківіаса (дивитись за чоловіків) і вип'ю за ваше здоров'я. А тепер, скажіть, будь ласка, як звуть красуню, котра невдовзі стане моєю дружиною!

Хуан Паласіос. Каталіна Саласар Паласіос-і-Восмедіано.
(Напівтемрява алькова змінюється темрявою, що огортає в жалобу персонажів. Чути лише передсмертне хрипіння Родріго де Сервантеса).

Затемнення.

КАРТИНА ВОСЬМА

Невдалий шлюб Мігеля де Сервантеса

1586 рік. Есківіас, дім Каталіни де Саласар

Оповідач. Ми в Есківіасі, де Мігель де Сервантес одружився 12 грудня 1584 року з доньєю Каталіною де Саласар. Але... – завжди є якийсь «але» у житті нашого героя – «шлюб з розрахунку рідко веде до кохання». Є в житті речі неможливі: як вода не може загасити вогонь, так і Каталіна де Саласар не могла зробити щасливим Мігеля де Сервантеса, а він – юну Каталіну.

(Велика вітальня з гарними меблями. Вірізняються масивний стіл з горіхового дерева, а на ньому мідний свічник і кілька ваз з яблуками та айвою, а ще дві великі старі скрині та півдюжини ошатних стільців. Масивні двері та предмети у помешканні свідчать, що тут мешкає заможна дворянська родина. Вікно, частково занпнуте фіранкою, виходить на поле. У протилежному кутку вітальні – запалений камінок. На стільці біля вогню з книгою Гарсіласо де ла Веги в руках сидить Мігель де Сервантес. Він в окулярах. Біля протилежної стіни – софа, на якій вмостила-ся його молода дружина, донья Каталіна де Саласар. Вона вишиває візерунок на простирадлі. Оскільки її портретів не існує, можемо уявити, що вона невисока на зріст, худорлява, смаглява, має звичайну статуру та приємну зовнішність. Поруч із нею – допомагаючи їй – сидить їхня спільна приятелька, вдова Педро Лайнеса Хуана Гайтан, вродлива й владна жінка років тридцяти. Жінки, не полишаючи роботи, про щось розмовляють.

Мігель де Сервантес (читає вголос):

«Мов мармур, ти не знаєш співчуття
до скарг моїх й вогню, в якому гину.
Ти, Галатее, схожа на крижину,
я ж гину, все ще боячись життя».

Каталіна де Саласар (стиха). Знову він зі своїми віршами! Він весь час витає в хмарах, Хуано! Не знаю, що мені робити з цим чоловіком.

Хуана Гайтан. Не забувай, що ти вийшла заміж за поета!

Каталіна де Саласар. Я й забула, що ваш чоловік, нехай Господь упокоїть його душу, теж був схожий на нього. Бог плодить їх, і вони гуртуються! Будьте певні, він навіть не знає, скільки у нас оливкових дерев.

Хуана Гайтан. Для цього ти маєш управителя.

Каталіна де Саласар. Нещодавно я сказала йому, що наші вівці втекли до іншої кошари, що межує з нашою. Гадаєте, він занепокоївся? Так і залишився сидіти під смоківницею, пишучи, як він каже, історії про градоначальників і знаменитих посудомийок. Але відкіля це посудомийки були знаменитими?

Хуана Гайтан. Тобі слід знати, люба Каталіно, що такі письменники, як Мігель, бачать дійсність не так, як ми.

Каталіна де Саласар (*глибоко зітхає*). Ох, якби не мій дядечко Хуан Паласіос!

Хуана Гайтан. Май на увазі, що ти вийшла заміж за доброго чоловіка. (*Вона дивиться на Мігеля, котрий, не звертаючи ні на кого уваги, продовжує читати Гарсіласо*). Мігель вдовольняється тим, що ти даєш йому можливість жити. (*Гукає*). Мігелю, ідіть-но до нас!

Мігель де Сервантес. Дозвольте я прочитаю вам один вірш Гарсіласо де ла Веги.

Хуана Гайтан. А чому не щось із вашої «Галатеї»?

Каталіна де Саласар (*невдоволено*). Ох, ні! Він стільки разів читав мені цю книгу, що я вже знаю напам'ять майже всіх пастухів, які виведені в ній: (*перелічує*) Елісіо, Еластро, Лісандро, Леонідас і, звісно ж, Галатея! Я навіть знаю напам'ять початок книги! Якщо не помиляюся, він звучить так:

Допоки моя пісня з сумотою
із серця лине тужна та гірка,
відлунням вторять їй із гіркотою
гора і луг, рівнина і ріка,
й, підхоплена вітрами, з бистротою
розноситься біда моя тяжка
і до ріки, гори, рівнини, лугу
волає – просить вгамувати тугу.

(*Мігель і Хуана Гайтан аплодують Каталіні де Саласар*).

Хуана Гайтан (*Каталіні*). Маєш добру пам'ять на вірші.

Каталіна де Саласар (*кладає кросна на крісло, підводиться*). Піду подивлюся на вулицю, що в саду біля голуб'ятні. Якщо меду досить, зроблю кілька пляшок медової горілки.

Хуана Гайтан. Тільки обережно з бджолами, минулого разу за тобою гнався цілий рій.

Каталіна де Саласар. Ви самі щойно казали, що я маю управителя, котрий повинен оберігати мене від таких халеп. (*Холодно дивиться на Мігеля*). Бувай, чоловіче, залишаю тебе з приятелькою, з якою тобі напевне є про що поговорити.

(*Каталіна злегка вклоняється і виходить через невеличкі двері. Мігель де Сервантес і Хуана Гайтан залишаються вдвох*).

Мігель де Сервантес (*зізнається Хуані Гайтан*). Мені остогидло це мертве місце, Хуано. В цьому домі мені нема чого робити. Мені будь-що-будь необхідно вирватися звідси. Тікати геть!

Хуана Гайтан (*з практичністю жінки та Санчо*). Бодай раз у житті добре все зваж! Ти чудово знаєш, що в цьому світі існують дві можливості: ти або маєш або не маєш. Бідняк не має нічого доброго.

Мігель де Сервантес (*розпачливо*). Я вмираю, Хуано, тут я повільно вмираю! І притому найгіршою смертю. Від нудьги!

Хуана Гайтан (ніжно обіймає його). Повір, я тебе розумію. Якщо тобі хочеться летіти – лети! Нікого не можна втримати всупереч його волі.

Мігель де Сервантес. До того ж не забувай, що відколи помер батько, моя мати дуже пригнічена й самотня. Я мушу бачити її.

Хуана Гайтан. Але ж із нею твої сестри.

Мігель де Сервантес (вищукує з деякою іронією). Мої сестри! Вони вже давно дорослі, і кожна влаштовує своє життя на власний розсуд. До того ж у Мадриді я повинен залагодити з Ортегою Росою питання щодо видання збірника поезій Лаїнеса, твого покійного чоловіка. Ти маєш дати мені «повноваження», укладені тутешнім нотаріусом, аби я міг передати їх адвокатові. І не забудь про рукопис.

Хуана Гайтан. Я принесла його. (Розкриває шкатулочку, що стоїть біля неї, й дістає звідти жмут акуратно згорнутих паперів). Тут усе, Дієго де Ондаро подбав про все. (Хуана знову кладе папери до шкатулочки і віддає її Мігелеві). Сподіваюсь, твоє клопотання при дворі буде успішним.

Мігель де Сервантес. Я зроблю все, що в моїх силах. Ти знаєш, як високо я цінував твого покійного чоловіка. До речі, як тобі ведеться з твоїм нинішнім чоловіком?

Хуана Гайтан. Він добрий хлопець, ретельний і справний.

Мігель де Сервантес. Слава Богу! Нехай якнайдовше залишається таким.

Хуана Гайтан (із солідарності з ним переводить розмову на іншу «любовну» тему). Ти теж не можеш поскаржитися, ділячи ліжко з дев'ятнадцятирічною молодницею.

Мігель де Сервантес (щиро). Це не те саме, Хуано, не те саме...

(Мігель де Сервантес підводиться й наближається до вікна, щоб краще бачити небо і літаючих горобців, чути церковні дзвони й цвіркотіння цикад. Хуана Гайтан спостерігає за ним і по-жіночому відчуває, що Мігель поринув у мрії, сумні та мовчазні).

Оповідач. Спостерігаючи того дня, з якою щирою заздрістю Мігель де Сервантес дивиться на сумне, схоже на криваву пляму сонце, Хуана Гайтан зрозуміла, що він і Каталіна ніколи більше не побачаться. Одного чудового дня, вдосвіта, коли всі спали, він осідлав мулицю, стрибнув на неї і, ні разу не озирнувшись, поїхав геть із похмурого Есківіаса. Мігель де Сервантес віднайшов свободу з усмішкою, відкритою назустріч надії.

«Отож, ні слова нікому про задум свій не сказавши, встав він раз якось перед світом, узяв на себе повний обладунок, сів на Росінанта, приладив на голові свого латаного шолома, настромив на руку щит, схопив списа і виїхав задвірками в чисте поле, радий та веселий, що як то щасливо складаються з самого початку його справи».

Затемнення.

КАРТИНА ДЕВ'ЯТА

Мігель де Сервантес – комісар з постачання Непереможної армади.

Грудень 1587 року. Шинок у Севільї

Оповідач. 1587 рік. Анна Болейн продовжує залишатися безперечним символом протестантського руху в Європі, Вільгельм Оранський із швидкістю блискавки поширює старим континентом чорну легенду, спрямовану проти Філіпа Другого, Австрійський двір потерпає через туманні чутки та тяжкі звинувачення проти того, хто в цей час тримає кермо Іспанської імперії та християнського світу. 18 лютого 1587 року англійська королева Єлизавета стинає голову Марії Стюарт. Англійські пірати на чолі з Дрейком постійно грабують іспанські галеони, навантажені індіанським золотом. Щоб припинити ці акти вандалізму та інші провокації, іспанський король організовує проти Англії військово-морські сили, що дістали назву Непереможної армади, під началом адмірала дона Альваро де Басана. Ці політичні перипетії захоплюють, звичайно, і нашого Мігеля де Сервантеса: вільний від «сімейних уз», він, як і чимало іншого люду, перебрався до Севільї в пошуках кращого життя, тобто засобів до існування.

(Шинок у багатолюдному кварталі Тріана. Заклад, що зветься «Таємна вечерея», повний колоритних персонажів, котрі, скупившись за столами, цмулять вино з глиняних кухлів. Опасиста мововида шинкарка підливає вино у спорожнілі кухлі. Обличчя завсідників і їхня соромітницька мова свідчать про те, що ця публіка не в ладах із законом. Сюди вчашають люди розв'язні, обшарпані та підмонтані, різні пройдисвіти, шахраї, злодії з відьятими вухами, корумповані чиновники, погоничі мулів та посильні. Такі найчастіше стають каторжниками на галерах. За деякими столами спритники грають у карти. Їхні голоси, крики та лайку чути за десять миль. За одним із столів, на наш подив, сидить Мігель де Сервантес у товаристві свого севільського приятеля, комедіографа Томаса Гутьєррес).

Томас Гутьєррес *(підносить кухоль, проголошуючи тост).* За севільську вежу з її статусю Віри!

Мігель де Сервантес *(також підносить кухоль).* За вежу!

Томас Гутьєррес. Як вам спалося в моєму заїзді?

Мігель де Сервантес. У заїзді, кажете? Але я там не бачив жодного погонича мулів. Як на мене, це радше королівський палац.

Томас Гутьєррес. Маєте рацію, Мігелю, у своєму домі я не приймаю погоничів і візників, та й вони не спроможні заплатити за ночівлю. У мене зупиняються важливі особи!

Мігель де Сервантес. Вранці за сніданком я завважив графа Альбу з дружиною, двох інквізиторів і генерального аудитора іспанських тюрем. А я гадав, що ви й досі звичайний господар заїзду!

Томас Гутьєррес. Я тепер у фаворі, і всі роблять мені послуги. Уявіть, лише грошей і коштовностей у моєму домі на шість тисяч дукатів.

Мігель де Сервантес *(підносить вказівний палець до вуст).* Тихше! Не так голосно, тут не можна вимовляти вголос такі суми, інакше вас чекає більша небезпека, ніж курку на чужому подвір'ї.

Томас Гутьєррес. Не бійтеся, у Севільї мене поважає навіть остання муха в мавританському кварталі. Втім, облишмо нікчемний метал і гендель та поговоримо про вас. Мені казали, що міністр фінансів, дон Антоніо Гевара призначив вас генеральним комісаром з постачання Непереможної армади.

Мігель де Сервантес. Саме так, завдяки нашому спільному приятелю, донові Дієго де Вальдівія.

Томас Гутьєррес. Нинішньому судді Королівського суду в Севільї. Можу запевнити, що ви потрапили в добрі руки.

Мігель де Сервантес. Тож тепер я тут займаюся реквізицією збіжжя та олії у селян для забезпечення цього великого морського походу проти англійців.

Томас Гутьєррес. І як вас зустрічають наші андалусці?

Мігель де Сервантес. Камінням, Томасе, камінням. Вони не розуміють причин, що спонукають Філіпа Другого напасти на англійську королеву Єлизавету.

Томас Гутьєррес. Але ж англійці весь час знущаються з нас! Час добряче провчити цих піратів. Клятий Дрейк!

Мігель де Сервантес. Мене не треба переконувати, скажіть це вашим землякам із Есіхи, Теби, Ардалеса, Мартоса, Лінареса, Архони, Порсуни, Кастро дель Ріо...

Томас Гутьєррес. Ви не маєте жодного відношення до задумів короля, ви чесно заробляєте собі на хліб. Скажіть, коли це війни нічого не коштували біднякам?

Мігель де Сервантес. Коли я приїжджаю до якогось селища і кричу: «Королівський комісар! Королівський комісар!» – люди ховаються й починають тікати, наче від вогню чи злодіїв. В одному селищі я, грішний, мусив застосувати силу проти збіднілих людей, на боці яких була правда.

Томас Гутьєррес. Гарна у вас робота, щоб заслужити їхню любов і симпатію. Але ж ви лише виконуєте накази!

Мігель де Сервантес. Я, друже Томасе, знаходжуся між молотом і ковадлом! Якщо я піду на поступки селянам, мене звинуватять у недбальстві, а якщо виконуватиму накази Гевари, мені закидатимуть пограбування селян і навіть відлучать від церкви, як це трапилось під час відвідин Есіхи!

Томас Гутьєррес. Коли стільки іспанців готові віддати свої життя за вітчизну, з ентузіазмом записуючись до війська, щоб її боронити, несправедливо та непатріотично виявляти жадібність і відмовляти в постачанні продовольства тим, хто без вагань жертвує собою.

Мігель де Сервантес *(розчаровано)*. Народ не хоче слухати військові аргументи короля і спустошувати свої комори зі збіжжям, вином та олією. В мене клята робота! Народ бідний, Томасе, бідний!

Томас Гутьєррес. Облиште це почуття провини! Ви маєте королівський мандат! Ваші докори сумління не зарадять горю.

Мігель де Сервантес *(пригадує слова власного куплета)*:

На війну не сам іду я,
а жене нуждота клята,
краще вдома б залишився,
якби мав я грошенята.

Томас Гутьєррес. А куди вас веде потреба писати, Мігелю?

Мігель де Сервантес *(з гіркою іронією)*. До пекла, і ви самі це чудово знаєте! До речі, ви прочитали мою «Галатею»?

Томас Гутьєррес (*ствердно хитає головою*). Якщо ви надумаєте скласти другу частину, не робіть цього, будь ласка.

Мігель де Сервантес (*він не чекав такої відповіді*). Я вас не розумію.

Томас Гутьєррес. Ви маєте досить уяви для більш величних і довговічних творів. Ви вже вчинили так, написавши кілька комедій.

Мігель де Сервантес. Невже ви забули, що я перший в Іспанії після Лопе де Рuedи звільнив їх від мантилій та убрав у ошатні костюми та декорації?

Томас Гутьєррес. Ви не повинні випускати з уваги такі імена, як Хуан де ла Куева, Агустін де Рохас, Гільєн де Кастро або севільянець Гутьєрре де Хетіна.

Мігель де Сервантес. Я й не збирався, боронь Боже, всі вони чудові та знамениті люди. (*Серйозно*). Вам не сподобалася «Галатея», так?

Томас Гутьєррес. Дайте спокій «Галатеї»! Ви повинні писати такі твори, щоб, як сказав якимось один бакалавр, «дітвора їх гортала, юнацтво читало, дорослі розуміли, старі похвалили, і люди всякого стану ними не начиталися, затого напам'ятають усі їх витвердили».

(*Наших співрозмовників, а разом і севільський шинок огортає темрява*).

Оповідач. І згодом він написав такі твори! Передусім той, що похитнув підвалини світової літератури. Але поки настала та чарівна мить, Мігель де Сервантес мусив збирати олію й збіжжя для Непереможної армади.

Стрімлива Славо, легко бий крильми,
розбий північних хмар запону сіру
й звільни нас, прудконога, від розмов
про біди, що спізнати мусим ми,
і світлом морок розжени, і віру
в іспанцях оживи колишню знов;
хай все щасливо скінчиться, немов
пологами вагітність, й ласку долі
нам наш похід звитяжний принесе —
його кінця чекаєм над усе
в бою на морі чи на суходолі;
тоді відкинеш ти чужі чутки
і оспіваєш, взявши у тямки,
Іспанії синів велику мужність.

Затемнення.

КАРТИНА ДЕСЯТА

Мігель де Сервантес у севільській тюрмі

1597–1598

Мігель де Сервантес, рідний син Іспанії, продовжує реквізувати олію та збіжжя в Убеді, Баесі, Монтільї, Гуадіксі, Лосі, Мотрілі, Ронді... і ці реквізиції приносять лише прикrostі, доноси та ув'язнення. Відомо, що, коли 6 вересня 1597 року від Сервантеса зажадали звіту про гроші, зібрані під час комісії

13 серпня 1594 року в Велес-Малазі, і було виявлено нестачу 79 804 мараведі, король наказав окружному судді в Лос Градосі заарештувати його та доставити до тюрми, вживши запобіжних заходів. Надзвичайно ретельно виконуючи це доручення, суддя Гаспар Вальєхо, незважаючи на жодні докази, пояснення, міркування та інші «дрібниці», запроторив майбутнього автора «Дон Кіхота» до севільської королівської тюрми – тієї знаменитої в'язниці, «що була осереддям усіх незручностей і сумних новин».

(Невеличка тісна, але чиста камера. Світло севільського неба проникає крізь високе вікно. До камери ведуть двері з віконцем, розділеним на чотири частини двома – у формі хреста – залізними прутами. В камері знаменитий пожежалець: Мігель де Сервантес, постарілий чоловік з гострою борідкою та глибокими сумними очима. Зважаючи на його особу, крім звичайної койки, йому достачили стілець і невеличкий дерев'яний стіл, на якому можна завважити кілька книг, якісь папери, чорнильницю та перо, а також запалену свічку. Мігель у своїх круглих окулярах на орлиному носі схилює над паперами та щось пише. Знадвору чути жіночі голоси, що співають сегіділь під гітарні перебори).

Перший голос	Ой ти, севільянцю, баламуте-хлопче, Через тебе гине серденько дівоче.
Другий голос	Ой, через смаглявця з чорними очима Стратить розум, певно, не одна дівчина.
Третій голос	Добре після сварки замиритись стиха: А що прикрість більша, то солодша втіха.
Четвертий голос	Не спіши карати, любий, по-дурному, Придивися краще: винен ти в усьому.

Двері прочиняються і з'являється севільський приятель Сервантеса, актор і драматург Педро Моралес, кладучи на стіл якийсь пакет. Побачивши його, Мігель підводить голову.

Педро Моралес. Вас ні на мить не можна залишати самого, друже Мігелю! Дізнавшись, що ви в тюрмі, я поспішив сюди з Мадрида.

Мігель де Сервантес. Це коштувало вам неабияких зусиль, друже Педро, адже довелося подолати чимало миль від королівського двору до цього «заїзду», де я тепер мешкаю.

Педро Моралес. Що трапилось цього разу з Одноруким із Лепанто?

Мігель де Сервантес. Звичайні справи, Педро, звичайні справи, як мовиться, біда біду знайде.

Педро Моралес. Поясніть краще.

Мігель де Сервантес. Пам'ятаєте, в дев'яносто четвертому році Агустин де Сетіна доручив мені зібрати залишки податків у Гранаді?

Педро Моралес. І що?

Мігель де Сервантес. Я заходився виконувати доручення, збираючи всі залишки; щоб зменшити витрати на перевезення до королівського двору певної кількості комісійних коштів, я відправив їх із Севільї до Мадрида переказом.

Педро Моралес. І яка сума цих комісійних коштів?

Мігель де Сервантес. Сім тисяч чотириста реалів, зібраних у містечку Велес-Малага, що їх я передав банкірові Симону Фрейре. А той об'явив себе банкрутом. Він, здається, втік з Іспанії, і хоча його майно конфіскували, цього не досить, щоб покрити мій «борг», який, за їхніми словами, сягає сімдесяти дев'яти тисяч восьми-сот чотирьох мараведі.

Педро де Моралес. Ця справа видається дуже заплутаною.

Мігель де Сервантес *(гнівно)*. Клянуся Господом, я!..

Педро Моралес. Не клянїться Господом все! Я вам вірю, але чому вас звинуватили у розтраті?

Мігель де Сервантес. Ці звинувачення абсолютно фальшиві. Можливо, рахунки були погано підбиті, в кожному разі вони ще заборгували мені платню на кругленьку суму, яку не так то просто витягти з державного казначейства в Мадриді.

Педро Моралес. Напишіть листа до казначейства! Викладіть їм свої аргументи, поясніть, що сталося, Мігелю!

Мігель де Сервантес. Я так і вчинив! Але вони вимагають від мене заставу, яку я не в змозі сплатити.

Педро Моралес *(напівжартома-напівсерйозно)*. Яке безглуздя, Мігелю! Герой Лепанто і алжирський бранець серед негідників і баламутів. А яка доля вашого клопотання, адресованого Його Величності щодо якоїсь посади в Індіях? Вам відповіли?

Мігель де Сервантес. Авжеж, відповіли, і знаєте що? «Пошукайте тут на свій розсуд» *(з прикрістю)*. Саме це найбільше мені болять: ніхто не визнає моїх заслуг, моєї давньої слави!..

Педро Моралес. Посади в Індіях після поразки Непереможної армії даються не за заслуги, а за послуги чи за гроші. Не підмажеш, не поїдеш, Мігелю!

Мігель де Сервантес. Я дуже розчарований, друже Педро.

Педро Моралес. А якщо відволіктися від цієї вашої безглуздої ситуації, яка, сподіваюсь, триватиме недовго, як там ваші п'єси? Чи ви полишили їх у цьому андалуському лабіринті?

Мігель де Сервантес. Цій справі вже шість років, тоді, у тисяча п'ятсот дев'яносто другому я уклав угоду з Родріго Осоріо та його трупом, домовившись написати для нього шість пес, які він мав грати перед публікою, виплачуючи мені по п'ятдесят дукатів за кожну.

Педро Моралес. Небагато.

Мігель де Сервантес. А коли це нам, авторам, платили більш-менш пристойно за якусь песу? Але розкажіть про себе, як там трупа? Які нові плітки розповідають у мадридських салонах?

Педро Моралес. Трупа переживає скрутні часи! Після смерті сестри короля театральні вистави заборонені, театри зачинені, а ми, актори, голодуємо.

Мігель де Сервантес. А Гаспар де Поррес? Як він? Йому вдалося поставити «Збентежену»?

Педро Моралес. Чесно кажучи, не пам'ятаю. Знаю лише, що він залишив Мадрид і перебрався зі своєю трупом до Лісабона.

Мігель де Сервантес. Він шукатиме місце, де не так ретельно виконують декрет про заборону театральних вистав. *(Мігель продовжує цікавитися долею старих уславлених мандрівних театральних труп)*. А вам відомо щось про *(з іронічним пафосом)* «майстра театральних дійств» Ангуло, Лиходія?

Педро Моралес. Справи його йшли кепсько, він розпустив свою труп і від 1592 року виступає в трупі Франсіско Осоріо.

Мігель де Сервантес. А Агустин де Росас? Хотів би я його побачити.

Педро Моралес. Здається, він переїхав на своєму возі до Вальядоліда і, продовжуючи цей сумний перелік, боюсь, змінив фах, як до нього це вже зробив Франсіско де ла Куева та й ви самі.

Мігель де Сервантес (*здаючи часи, коли він був збирачем податків*). Ради Бога, як ви самі могли пересвідчитися, я кинув писати п'єси...

Педро Моралес (*не хоче засмучувати його, однак висловлює сувору правду*). Не знаю, чи вам відомо, але Лопе де Вега заволодіває пальмою першості в драматургії. І це при тому, що він написав поки лише чотири п'єси.

Мігель де Сервантес. Я знаю межу його таланту.

Педро Моралес. Коли ви почнете писати цю чудову історію, яку тримаєте під таким секретом, про мандрівних рицарів і вітряки, що крутяться у вас у голові? Як так хочу, щоб героїчні зусилля, яких докладає ваше перо, мережачи папір, увінчалися успіхом. Запаліть вашу уяву, добродію!

Мігель де Сервантес (*пишномовно*). «Премудрий ідальго Дон Кіхот з Ламанчі».

Педро Моралес. Таку назву ви хочете дати? (*Сервантес ствердно хитає головою*). Ця новина заслуговує на те, щоб її обмили ковтком доброго вина. (*Педро Моралес простягає руку до пакета, що поклав на столі, розгортає його і дістає почорнілу баклажку з вином. Передає її Мігелеві*). Пийте, добродію, перший, аби вгамувати спрагу до справедливості!

Сервантес виставляє лікоть і робить великий ковток. Передає баклажку Педрові Моралесу, котрий так само прикладається до неї. З тюремного коридора долинають голоси в'язнів: «Гей, конвою, конвою!.. «На подвір'ї горішнім!..», «Із галери нової!.. «В'язні повагом вийшли!», Однак сесідільї з іще не написаної новели «Рінконете та Кортадільйо», дотепні та веселі, з'являються, наче квіти в пустелі, по можливості полегшуючи біль і розпач в'язнів.)

Ой ти, севільянцю, баламуте-хлопче,
Через тебе гине серденько дівоче.

Ой, через смаглявця з чорними очима
Стратить розум, певно, не одна дівчина.

(Час спливає поволі в цій севільській тюрмі, де королівський збирач податків разом із іншими в'язнями – за сигналом відбою – мають спати. Сервантес, знову самотин, схиляється над столом, де лежить чистий папір, знімає зі свічки нагар, бере перо, змочує його в чорнильниці і в могильній тюремній тиші починає писати щось таке, що й через століття змушує стискатися наші серця):

«В однім селі у Ламанчі – а в якому саме, не скажу – жив собі не так давно ідальго, з тих, що то мають лише списа на ратищі, старосвітського щита, худу шапину та хорта-бігуна. Душенина на щодень (частіше яловичина, ніж баранина), на вечерю здебільшого салатка м'ясна, суботами «бите-різане» (тобто яєшня з салом), п'ятницями сочевиця, неділями ще якесь голуб'ятко на додачу, – все це поглинало три чверті його прибутків. Решта йшла на камізелю з дорогої сати, оксамитні штани

й пантофлі про свято; про будень малась одежа з сукна домашнього роблива – і то незгірша. Була у нього в домі кліюшниця років за сорок і небога, що й двадцяти ще не мала, та ще хлопець-челядинець про польову й надвірню роботу – чи коня сідлати...»

КАРТИНА ОДИНАДЦЯТА

Народження безсмертного твору: «Премудрий ідальго Дон Кіхот з Ламанчі»

1601–1606 рр. Вальядолід

Цирульня «Бараняча різниця»

Оповідач. 1600 року Сервантес виїздить із Севільї. Відомо, що 1604 року він уже блукає берегом ріки Пісуерга, на якому стоїть місто Вальядолід, і, здається, значно просунувся в написанні історії про такого собі дворянина з Ламанчі, котрий, як подекували люди, яким пощастило гортати її аркуші, з'їхав з глузду, читаючи рицарські романи, та й надумав мандрувати світом верхи на коні й зі зброєю в руках у пошуках пригод, вправляючись в усіх тих навичках, що ними, як він про те читав, володіють мандрівні рицарі. Нарешті в січні 1605 року в світ із потемків, де вона так довго перебувала у вигнанні, виходить книга «Премудрий ідальго Дон Кіхот з Ламанчі», або, іншими словами «найперший роман Нового часу».

Якимось дивом перед нашими очима з'являється «цирульня», точніше її інтер'єр. З-поміж меблів вирізняється нічний столик, на якому стоїть символ професії – мідниця до гоління (точнісінько як та, що її Дон Кіхот відібрав у перестрічного цирульника). А ще полиця, на якій можна заважити деякі речі, характерні для цієї професії й тих часів: гребінці, ножиці, леза для гоління та точила. На наш подив, ми бачимо Корчмаря, котрий сидить у кріслі перед великим люстром (судячи з чорної пов'язки, що закриває йому одне око, він кривий) з білою полотниною, зав'язаною довкола шиї, і чекає, коли майстер Ніколас, цирульник, скінчить його голити, бо він поголений поки що наполовину. Однак фахівець у всьому, що стосується борід, шевелюр і перук, а також кровопускань, сидить на присунутому до однієї зі стін дерев'яному ослоні разом із іншими клієнтами, котрі чекають своєї черги. Це бакалавр Самсон Карраско та священник Перо Перес. Та найдивніше те, що вони не теревенять між собою, а сидять усі троє, втупившись у книгу, що її Самсон Карраско (він сидить посередині) тримає в руках. Вони сміються так голосно, що чути за тисячу миль довкруг. А знадвору долинають звуки петард і невіразні голоси.

Самсон Карраско (до своїх приятелів). Небачене безумство! Як він міг переплутати вітраки з велетами?

Перо Перес. Нічого ти не розумієш, шуліко! Він їх не переплутав, просто цей Дон Кіхот гадає, буцімто це велети (вказує на розкриту сторінку). Ну, читаймо далі!

Майстер Ніколас (жсваво). Авжеж, читаймо, мені теж цікаво, цей мандрівний рицар таки божевільний чи просто придурюється!

Перо Перес. І цей туди ж! Кажу вам, яка різниця, божевільний він чи прикидається? Досить того, що він змушує нас сміятися. Коли це ще вам доводилося читати щось таке дотепне та чарівне?

Самсон Карраско. Тут ви маєте рацію. Ніколи! А я ж таки читав «Пригоди Ласарільйо з Тормеса»!

Перо Перес. Не треба їх порівнювати. Я не маю нічого проти невідомого автора тієї книги. Нехай би побільше було таких письменників!

Корчмар (*нетерпляче до майстра Ніколаса*). Гаразд, годі теревеніти, майстре Нікола! Завершуйте свою справу, бо ви залишили мене, як це моя жінка часто робить ночами, коли я напосідаю на неї, а вона залишає мене на півдорозі.

Майстер Ніколас. А може, це ви вивертаєте все навиворіт, наче шкарпетку?

Корчмар. Я вас не розумію!

Самсон Карраско. Може, це ви залишаєте свою господиню невдоволеною та незбудженою! (*Всі регочуть*).

Перо Перес (*Корчмареві*). Не нарікайте і не хмуртеся, бо ваше лице сумніше за писок віслюка Санчо Панси. Ходіть-но краще сюди і сідайте з нами. Невже ви ніколи не чули про книгу (повертає книгу обкладинкою до себе й читає) «Премудрий ідальго Дон Кіхот з Ламанчі»?

Корчмар (*схоплюється з крісла*). Ви що, хочете мене образити? Гадаєте, я якийсь репаний погонич мулів, котрий не тямить ні бельмеса?

Майстер Ніколас. Перепрошую, я не хотів...

Корчмар (*перериває його*). Звісно, я чув про Дон Кіхота, селяки! І навіть про його автора (*підводить голову і з пафосом промовляє*) Мігеля Сервантеса де Сааведру! Більше того, клянусь святою Лусією! (*Відсуває пов'язку, що прикриває пошкоджене око*). Бачите цю дірку на тому місці, яким колись я міг рахувати тисячі зірок на небі? Це злочасний спомин про одного божевільного, котрий у лиху годину опинився в моїй корчмі, а що йдеться про того самого Дона Кіхота, то він ні з того, ні з сього почав рубати бордюки з вином, що звисали просто-таки з горища; ну, я, звісно, зацідив йому кілька разів, але й він – у нападі шаленства – штрикнув мене своїм мечем, та просто в улюблене око, наче то йому якийсь гудзик! (*Починає рюмсати*).

Майстер Ніколас (*сумно*). Тепер зрозуміло, чому вас звуть Кривим.

Корчмар. І хоч я не якийсь там сновиди і не дуже охочий до читання, а проте дні і ночі чатую, наче в лихоманці (*розпачливо заламує руки*), та бігаю по всіх крамничках, де продаються ці кляті книжки, в пошуках саме цієї. І можете мені повірити, в продажу немає жодного примірника!

Перо Перес. Ми не лише віримо вам, друже, але й можемо це посвідчити! Останню книгу, яка ще залишалась у Вальядоліді та його околицях, купили ми, та й то тільки тому, що той книгар – наш приятель (*показує йому книгу зблизька*). Ось вона, самі подивіться.

(*Корчмар наближається до групи «прихильників» Сервантесової книги, бере її кілька секунд тримає у руках. Цілує обкладинку*).

Самсон Карраско. Перший наклад розійшовся, здається, за три місяці. Навіть на «Гусмана де Альфараче», який набрав стільки галасу, не було такого попиту.

Корчмар (*любовно притискаючи книгу до грудей*). Друзі, чи не позичите ви мені її на якийсь час?

Майстер Ніколас (*блискавично схоплюється й забирає в нього книгу*). Чи не збожеволіли ви, бува, як той Дон Кіхот? Чекайте на друге видання, кажуть, воно от-от з'явиться і, напевне, буде повнішим і з виправленими помилками. А зараз сідайте разом з нами та слухайте.

(*Кривий Корчмар підсідає до них і так само схиляє голову над розкритими сторінками «Дон Кіхота»*).

Самсон Карраско (*читає*). : «По сім слові стиснув коня острогами, не слухаючи криків свого зброєноші, який уже остерігав його, щоб не кидався битись, бо то не велетні, а вітряки. Та рицареві нашому так ті велетні в голові засіли, що він не зважав на Санчове гукання й не придивлявся до вітряків, хоч був уже од них недалеко, а летів уперед і волав дужим голосом: – Не тікайте, боягузи, стійте, підлі тварюки! Адже на вас нападає один тільки рицар!»

(*Приємне читання переривається, бо двері прочиняються і до цирульні заходить новий клієнт. У нього худорляве обличчя, каштанове волосся, високе гладке чоло, веселі очі та гачкуватий ніс; він трохи сутулий, бо йому вже за шістдесят років; це Мігель де Сервантес, який встиг почути останню фразу зі своєї знаменитої книги. Майстер Ніколас, Перо Перес, Самсон Карраско та Корчмар дивляться на нього, не впізнаючи геніального автора «Дон Кіхота»*).

Мігель де Сервантес. Перепрошую, що перервав таке приємне читання... (*Майстер Ніколас підводиться й запрошує Мігеля де Сервантеса вмотитися в кріслі*).

Майстер Ніколас. У кожному разі, прошу вибачення за те, що я перервав свою роботу о цій порі, хоча зараз не час для відпочинку. (*Показує на трьох клієнтів, які залишаються сидіти, тримаючи в руках «Дон Кіхота»*). Самі бачите. Сідайте (*дивиться на Корчмара*), якщо ви не проти.

Корчмар. Е, не зважайте на мене і займіться краще цим паном! А що ваша бритва давно не торкалася мого лица, то я можу почекаати ще.

Мігель де Сервантес (*сідаючи*). Я випадково проходив повз ваш заклад і сказав собі: «Мігелю, чому б тобі не опорядитися трохи, це тобі не завадило б зараз, чи не так?..»

(*Майстер Ніколас обмотує йому навколо шиї полотнину. Мігель віддає долю своєї бороди, обличчя та волосся на ласку цирульника, котрий уже тримає в правій лезо для гоління*).

Самсон Карраско (*Мігелеві*). Ви, бува, не приїжджий, ваша милосте? Щось я не бачив вас у нашому кварталі. А я пам'яткий на обличчя!

Перо Перес (*Самсонові Карраско*). Він, напевне, прибув, щоб не пропустити визначну подію, що нас чекає. (*Мігелеві*). Ваша милість розуміє, про що я кажу?

Мігель де Сервантес. Я чув дещо, здається, королева Маргарита от-от має народити.

Корчмар. Що значить, «здається»? Вона вагітна та ще й як!

Перо Перес (*жартівливо*). А хто батько, дозвольте вас запитати?

Майстер Ніколас. Не верзьте дурниці. Не вистачало лише, щоб вас підслухав якийсь жандарм або придворний підлабузник і ви потрапили до буцегарні за образу високої особи. Граф де Лерма не скупиться на покарання!

Перо Перес. Та й що нам до цього! Нас повинні більше цікавити тридцять тисяч дукатів, що їх такий собі чиновник Прада поцупив із Королівської скарбниці.

Самсон Карраско. Цей Прада накивав п'ятами, тепер шукай вітра в полі! І не варто дивуватися, якщо за цією обгородкою виявиться рука графа де Лерми!

Корчмар. Ось де згряя мерзотників!

Мігель де Сервантес *(поки Майстер Ніколас морочиться з його бородою).* Послухайте, друзі, зайшовши до цирульні, я, здається, перервав цікаве читання, принаймні у ваших очах я завважив радість і жваву цікавість.

Майстер Ніколас. І ви не помилилися: у цій цирульні шанують книгу, яка зараз на устах у всіх і зветься «Премудрий ідальго Дон Кіхот з Ламанчі» такого собі Мігеля де Сервантеса. І, до речі, про імена, мене звуть майстер Ніколас, а цих добродіїв *(вказує на кожного)* панотець Перо Перес, бакалавр Самсон Карраско і Корчмар на прізвисько Кривий.

Карраско-Перес-Корчмар *(вклоняються і промовляють водночас).* Слуги Божі, Короля та вашої милості!

Мігель де Сервантес *(до своїх персонажів).* Я знаю вас, ви – мої давні друзі, хоча й не пам'ятаєте мене. *(дивиться на Корчмара).* Що сталося з вашим оком? *(Корчмар хоче відповісти, проте Мігель йому не дає).* Краще мовчіть, я волію цього не знати. *(до Майстра Ніколаса).* І вас я також пам'ятаю. Ви всі троє з Ламанчі і належите до її добірного товариства!

Майстер Ніколас *(в деякому замішанні).* Вибачте, але... *(дивиться на своїх друзів, які заперечливо хитають головами)* ніхто з нас не може вас пригадати, от якби ви повідомили якісь подробиці...

Мігель де Сервантес. Залиште все, як є! Відтоді пролилося стільки дощів, а моя пам'ять, як і ваша, слабшає. А тепер, адже ви так хвалили цю книгу, чи не могли б ви продовжити читання з того місця, на якому зупинилися через мою появу? Таким чином, повернувшись до свого містечка, я мав би що розповісти землякам.

Майстер Ніколас *(до Самсона Карраско).* Прочитайте щось цьому добродієві, нехай і його потішать дивні пригоди, що випали на долю дон Кіхота та Санчо *(до Сервантеса).* А вашу милість ми мусимо попередити, аби ви приготували носовичка, щоб витирати сльози, які самі потечуть, щойно ви почуете всі ці нісенітниці.

Мігель де Сервантес. Історія, про яку ви кажете, дуже драматична?

Корчмар. Ова! Ви наплачетеся від сміху, що його викликають усі ці події.

Мігель де Сервантес. Яка дивна книга, що ж краще померти від сміху, ніж через запертя! *(Заохочуючи Самсона Карраско).* Ну ж бо, читайте!

Самсон Карраско *(відкриває «Дон Кіхота» навмання й дивиться в текст, а інші тимчасом його шанобливо слухають).* А що, як я прочитаю розділ, у якому ключниця, священик і цирульник... *(дивиться на Майстра Ніколаса і несподівано каже).* Святий Ніколасе, але ж у них ті самі заняття, що й у нас, і навіть ті самі імена!

Мігель де Сервантес *(відсторонено).* Дивний збіг.

Самсон Карраско *(повертаючись до теми)...* Жбурляють у вогонь видання з книгозбірні Дон Кіхота?

Мігель де Сервантес *(продовжує розпитувати).* Скажіть-но, а ключниця, священик і цирульник пожбурляли у вогонь усі книги?

Самсон Карраско. Майже всі. *(Читає).* «Діану», «Пальмеріна Оливського» та «Пальмеріна Англійського», «Амадіса Гальського», «Дона Бельяніса» *(щоб ні в кого не залишалось сумнівів).* Усі вони були спалені.

Мігель де Сервантес. А автор пояснює, чому ключниця, священник і циркульник кидають ці книги в багаття?

Майстер Ніколас. Тут сказано, через те, що все це рицарські романи, і він відрізняє їх від нашої літератури. Ось послухайте (*читає*): «Цих книжок не треба палити, як тамтих: вони не роблять та й не робитимуть такої шкоди, як рицарські романи».

Мігель де Сервантес. Здається, він не піддав вогню «твори цілком пристойні, які нікому нічим не загрожують».

Майстер Ніколас (*підсумовує сказане Сервантесом*). Ідальго дон Кіхот був хворий, як мовить автор, «на рицарську ману», тож вони сполошилися, що він знову заходиться читати оті рицарські романи або вірші, (*продовжує читати по книзі*) «і забандюриться їм стати пастушком: ходитимуть усе гаями та лугами, співатимуть, у сопілочку свистітимуть або ще й самі поетом зробляться, а то, кажуть, хвороба заразна і невигойна».

Самсон Карраско (*Мігелеві*). Ну, хіба не дивно, що комусь прийшла до голови ця історія – така неймовірна, що якби ми самі її не прочитали, то вважали б це чистісіньким безумством?

Мігель де Сервантес (*Самсонові Карраско*). Я розумію ваші вагання, друже Карраско, але, зрештою, чи не здається вам, що ідальго дон Кіхота, чиї пригоди та знегоди змушують вас реготати, чимало таких самих читачів, як ви, вважатимуть «бідолашним безумцем»?

Корчмар (*Сервантесові*). А хіба це не так? Невже ваша милість гадає, що чоловік, котрий плутає вітряки з велетами, приймає жалюгідні заїзди за замки, а бідну селянку за незрівнянну Дульсінею Тобоську, насправді сповна розуму?

Мігель де Сервантес. Ось що я вам скажу: недобре кепкувати з безумців, бо вони, мов діти. Чи можете ви мені відповісти: де кінчається розум безумця і починається безумство людини розумної? А щодо вашого простодушного запитання, то, можливо, авторові заманулося, щоб це залишилося загадкою, що потребує розв'язання.

Майстер Ніколас (*ніхто з присутніх не розуміє натяку*). Загадкою? Що ви хочете цим сказати? Поясніть! (*Майстер Ніколас завершив роботу, і Сервантес тепер «вродливіший за святого Луїса»*). Він бере склянку посудину, просовує в неї руку, щедро зачерпує якийсь парфум і бризкає на волосся письменника. Тоді знімає з його шиї полотнину і струшує на підлогу волосся. Мігель підводиться й дивиться в люстро). Я зробив вас молодшим на двадцять років, друже. Юнак та й годі!

Мігель де Сервантес (*уципливо посміхаючись*). Мальований красень та ще й напахчений парфумами! (*Звертається до майстра Ніколаса, повертаючись до того, що насправді його цікавить*). Пам'ятаєте, що ви щойно сказали про «рицарську ману» бідолашного ідальго! (*До присутніх*). Скажіть, по-вашому, цим спаленням книжок автор справді хоче, «аби людям огидли безглузді історії, що ними повні рицарські романи»?

Корчмар (*б'є себе долонею по чолу*). Ой, я зрозумів! Ваша милість хоче сказати, що, начитавшись цих книжок, написаних, поза сумнівом, самим Дияволом, цей дон Кіхот почав плутати мідницю з шоломом, старе сідло – з розкішною кульбакою, а мою корчму – із замком? (*Мігель ствердно хитає головою*). А скажіть-но, – адже ви цю книжку, либонь, перечитали від початку до кінця – цей рицар дон Кіхот зрештою вилікується від свого безумства.

Мігель де Сервантес. А ви, друже Корчмарю, гадаєте, буцімто чоловік, котрий обстоює справедливість, усуває кривди, боронить панянок і атакує негідників, – божевільний? *(Всі мовчать)*. Я вам нагадаю одну лише фразу, що він її промовляє, повернувшись після першого виїзду: «Мені видніше, хто я такий».

Корчмар *(хитаючи головою)*. Ви нам дасте багато поживи для розуму, але ми люди не надто освічені...

Самсон Карраско *(йому не подобається, що хтось зараховує його до неосвічених людей, до Корчмаря)*. Гей, друже, говоріть за себе, бо я бакалавр! *(І, захоплений ученістю прибульця, звертається до нього)*. А ви, дуже освічена людина, прибульцю!

Мігель де Сервантес. А скажіть-но, друзі, чому ви не там *(порухом голови вказує на вулицю)* і не берете участі у грандіозному святі, що охопило Вальядолід?

Самсон Карраско. Якщо ви маєте на увазі народження принца, то, оскільки він повинен народитися сьогодні, в страсну п'ятницю, напевне буде прозорливцем.

Мігель де Сервантес. Ви забобонна людина, бакалавре Карраско?

(В цю мить гамір юрби гучнішає й проникає до цирульні).

Перший голос *(радісно)*. Принц народився!

Другий голос. Королева народила принца! Він буде великим королем!

Третій голос *(просто у вікно)*. Майстре Ніколасе, друзі! Виходьте подивіться на опудало «Дон Кіхота» верхи на своїй шкапині «Росинанті»!

(Підбадьорений галасом майстер Ніколас хапає мідницю та бритву й починає гучно бити бритвою об мідницю. Перо Перес, Самсон Карраско та Корчмар, а з ними й Сервантес, наслідують цирульника, хапаючи всі підручні предмети, здатні наробити гармидер: ножиці, ножі, точила, навіть крісло для гоління та ослін з горіхового дерева, по якому б'ють долонями. Вони починають співати приписуваний Кеведо відомий романс, який якнайкраще відповідає ситуації):

В страсну п'ятницю на світ
він родився прозорливцем,
тож усім злодюгам ницим
начуватись нині слід.
Буде в нас новий Едем –
з вами, друзі, я відвертий –
коли він, Філіп Четвертий,
стане нашим королем.
Це пророцтво має силу:
запанує в нас закон,
бо як він зійде на трон,
зłodії зійдуть в могилу.

Затемнення.

КАРТИНА ДВНАДЦЯТА

Суд через смерть дона Гаспара де Еспелети

1605 рік, Вальядолід

Оповідач. Поки при Австрійському дворі відбувалися ці та інші події, в Мадриді, наче свячений хліб, у печі друкарні Хуана де ла Куести з'явилося друге видання «Дон Кіхота», що розійшлося так само швидко, як і перше. Живучи в облудні й аморальні часи, Сервантес прочинив нам двері в уявний світ як форму життя і «всупереч усьому обстоюватиме проект вільної людини, трагедія якої полягає в тому, що вона є шарніром між прозаїчним світом, в якому живе, та ідеальним світом, до якого невпинно прагне». Однак радість Сервантеса з приводу вікопомного успіху «Дон Кіхота» була потьмарена темною й ніколи так і не з'ясованою справою, пов'язаною зі смертю Гаспара де Еспелети, розгляд якої в суді тривав з 27 червня по 8 липня 1605 року.

Просторе прямокутне приміщення з півдюжиною круглих колон. На невеличкому узвишші довгий стіл, вкритий тонкою вигаптованою шовком і золотом скатертиною. За столом у високих м'яких кріслах сидять суддя Крістобаль Вільярроель, а також двоє писарів. Один із них – Вальєхо. Над їхніми головами висить портрет Великого Інквізитора з хрестом та штандартом Святої Інквізиції. Стіл охороняють двоє судових приставів і двоє поліцейських. На бічних місцях для свідків сидять Луїса Монтоя, Хуана Руїс, Магдалена де Сервантес і сам Мігель де Сервантес. На бічній стіні висить інший портрет – короля Філіпа Третього.

Писар Вальєхо (голосно). За наказом міського судді сеньйора Крістобалья Вільярроеля триває засідання з метою з'ясувати, що сталося в ніч 27 червня 1605 року від Різдва Христового із доном Гаспаром де Еспелетою, рицарем ордену Сантьяго, коли той дістав кілька поранень холодною зброєю, внаслідок яких помер, а його нападник утік.

Крістобаль Вільярроель (до Луїси Монтої). Свідчице Луїсо Монтоя, вдова Естебана Гарібая, що ви можете нам сказати?

Луїса Монтоя (до судді Вільярроеля). Ваша милість знає, що ми зробили для нього все, що могли. Мій син Естебан, почувши, як помираючий гукає по допомогу, спустився сходами зі свічкою в руці до портика.

Крістобаль Вільярроель. Хто допомагав йому в цій благородній справі?

Луїса Монтоя (дивиться на Мігеля де Сервантеса). Оцей чоловік, який сидить поруч зі мною. Вони з сином перенесли його до моєї кімнати; потім ми сповістили Себастьяна Масіаса, циркульника-хірурга, котрий уже нічим не міг зарадити йому.

Крістобаль Вільярроель. Цей чоловік сказав щось перед смертю?

Луїса Монтоя. Так, ми, що присутні тут, могли чітко чути його останні слова: «Ох, сеньйоре, я помираю!»

Крістобаль Вільярроель (до Магдалени). А ви, Магдалено Сервантес, можете щось додати?

Магдалена де Сервантес. Я вже казала вашій милості під час першого свідчення, що єдине, що я зробила, так це допомогла йому вмерти, негайно сповістивши дона Пабло Браво де Сотомайора, котрий сповідав нещасного, перш ніж той назавжди заплющив очі.

Крістобаль Вільярроель (до *Хуани Руїс*). Вашій милості належить (підкреслено) усім відомий «заїзд», розташований на... (дивиться в аркуш) вулиці Монтерос, в якому останнім часом мешкав сеньйор Еспелета. Чи не завважили ви чогось дивного в поведінці небіжчика того дня перед тим, як він залишив помешкання?

Хуана Руїс. Правду кажучи, того дня я не завважила нічого дивного, хоча пам'ятаю, що годині о четвертій чи п'ятій після полудня він прийшов до заїзду і голяка ліг на своє ліжко. (всі з подивом дивляться на неї, вражені тим, що їй відомі такі інтимні подробиці). Мушу зізнатися, я жінка дещо цікава, тож зазирнула крізь замкову шпарину до його кімнати й побачила сеньйора Еспелету в чому мати породила. Годині о шостій він разом із маркізом Фалсесом відправився на кінну прогулянку. (Уточнює). Це я знаю від його слуги, той розповів, що, повечерявши, приятелі надумали прогулятися. А більше ми про нього нічого не знали, поки не довідалися про нещастя. (До судді). Правду кажучи, ваша милість, цей памплонець жив дуже безладно.

Крістобаль Вільярроель. Прошу вас не робити висновків і сказати мені, чи не пам'ятаєте ви ще якісь подробиці, які б допомогли нам прояснити цю складну справу.

Хуана Руїс (їй саянула думка). Тепер, коли ваша милість це сказали, я пригадую, як одного дня, незадовго до нещастя, до мого заїзду завітала якась дама у вуалі, щоб забрати дві свої каблучки, зайшла до його кімнати, і невдовзі звідти почулися крики: «О, кімнато моїх нещастя і мого безчестя! О, зрадливцю, як зле ти мені віддячив! Клянуся Богом, ти заплатиш мені нехай навіть через сто років!..» Ну, і таке інше; з обличчя дами, що ховалося під вуаллю, мені здалося, що він не віддав їй каблучки.

Крістобаль де Вільярроель. Вам вдалося розгледіти обличчя цієї дами?

Хуана Руїс. І дуже добре! Воно було все в сльозах. Дама під великим секретом зізналася мені, що вона – дружина писаря Мельчора Гальвана.

Писар Вальєхо (до судді *Вільярроеля*). Можливо, це ті самі каблучки, що їх ми знайшли в кишені у дона Гаспара перед його смертю.

Крістобаль де Вільярроель (до *Хуани Руїс*). Ви можете беззастережно стверджувати, що ця дама у вуалі – дружина писаря Мельчора Гальвана?

Хуана Руїс (упевнено). Це не вперше ця «дама» заходила до дона Еспелети. Її ім'я не сходить з уст усіх мешканців кварталу. Про неї розповідають такі кумедні історії, сеньйоре суддя!

Луїса Монтоя (заохочує *Хуану*). Не бійтеся вимовити вголос її ім'я: Інес Ернандес, дружина писаря Мельчора Гальвана!

Крістобаль де Вільярроель (перериває її, бачачи, як руйнується його картковий будиночок). Лихі язики це твердять! Ви маєте якісь докази, щоб робити такі зухвалі твердження?

Хуана Руїс. Докази, кажете? Та навіть дітлахи знають, чим вона займається! Забачивши її на вулиці, вони викривляються та кричать: «Ось Інес, Мельчора жона – шльондра вона!», «Ось Інес, Мельчора жона – шльондра вона!» Кажу вам, тягне свиню в болото...

Луїса Монтоя (до судді). А якщо не досить свідчення Хуани, ваша милість має свідчення Ізабелі де Істальяни, служниці Марії де Аргомедо, а ще слуги самого пана, Кампоредондо, які заявили...

Крістобаль де Вільярроель (перериває її). Як ви можете вірити свідченням слуг, які тільки те й роблять, що плескають язиком замість слугувати?

Писар Вальєхо (Сервантесові). Свідку Мігель Сервантес де Сааведра, підведіться! (Мігель виконує наказ). Це ви знаменитий автор «Премудрого ідальго Дон Кіхота з Ламанчі»?

Мігель де Сервантес. Я письменник, який час від часу пише та друкує книги. (Зводить ліву руку). А ще я брав участь у битві під Лепанто і побував в алжирському полоні!..

Писар Вальєхо. Мовчіть! Ми зібралися тут не для того, щоб слухати про ваші військові чи літературні заслуги, а щоб побачити, чи можете ви своїм свідченням пролити якесь світло на цю заплутану справу, бо ви в ній, дозвольте нагадати, один із головних свідків, якщо не дійових осіб. Тож попереджаю, якщо ви дасте неправдиві свідчення, то відправитеся до в'язниці, де зможете скласти компанію своїй сестрі Андреа, дочці Ізабелі і племінниці Констанці.

Мігель де Сервантес (до судді Вільярроель). Ваша честь, я прошу про негайне звільнення членів моєї сім'ї, вони невинні.

Крістобаль де Вільярроель. Це я вирішую, винні вони чи ні!

Мігель де Сервантес. Чи не краще було б, якби замість допитувати та ув'язнювати чесних людей, ваша милість дослідила легковажне життя цього сеньйора Еспелети, його зальоти та походеньки, а надто протизаконний зв'язок із заміжною жінкою, чие ім'я, як тут було доведено, ні для кого не таємниця?

Писар Вальєхо. Ви надто багато знаєте (жартівливо), більше, ніж ваша «Селестіна»! Чи не тому, що жінкою, з якою сеньйор Еспелета підтримував зв'язок, могла б бути одна з ваших сестер чи, можливо, ваша дочка?

Мігель де Сервантес (роздратовано). Як ви наважуєтеся так огидно лихословити?

Крістобаль де Вільярроель. Зі свідчення вашої сусідки Ізабелі Аяли нам відомо...

Магдалена де Сервантес. Вам має бути відомо також, що ця жінка – надто цікава та брехлива святенниця!

Хуана Руїс (до Магдалени). Вам би краще помовчати! Подивіться лишень, хто тут говорить про святенництво! Та, котра день і ніч гасить і запалює свічки під сутанами ченців і попів! (Всі, крім Сервантеса, сміються пікантному дотепу).

Писар Вальєхо (двозначно, до Магдалени). Якщо так, коли ті свічки розплавляться, можете завітати до моєї келії та запалити товсту свічку, яка тимчасом досі залишається не при справах.

Магдалена де Сервантес (котра зрозуміла натяк писаря). Дякую за честь, яку ви робите мені, пропонуючи бути першою в такій утішній справі, але гострі язики мені розповідали, буцімто ваш гніт короткий та млявий. І, правду кажучи, я боюсь, що він одразу ж згасне, а вам не личить залишатися в темряві наодинці з дамою у вашій келії.

(Розважлива та дотепна відповідь Магдалени змушує присутніх, за винятком писаря Вальєхо, знову розсміятися).

Крістобаль Вільярроель (*вдаряє дерев'яним молотком по столу*). Годі жартувати! (*Писареві Вальєхо*). Це попередження вас також стосується. (*Мігелеві*). Я сказав вам, що зі свідчення Ізабелі Аяли нам відомо, що до вашого дому (*двозначно*), де мешкають також ваші сестри Андреа та Магдалена, присутня тут, вчащали генуезький постачальник дон Агустин Раджо, португальський рантьє дон Симон Мендес, а також дон Фернандо де Толедо з Ігареса...

Мігель де Сервантес. Мої сосунки з першими двома сеньйорами, яких ви називали, були суто професійними, а щодо дона Фернандо де Толедо та моєї сестри Магдалени...

Магдалена де Сервантес (*перериває його*). Я на його прохання шила йому плащ для «каньї» – гри, як відомо вашій милості, дуже популярної у Вальядоліді.

Крістобаль де Вільярроель. А спідниця, що її за словами Ізабелі Аяли, дон Симон Мендес подарував вашій дочці Ізабелі де Сааведра? Ви добре знаєте, що таке вбрання звичайно дарують жінці, до якої залицяються, до того ж (*гортає якісь аркуші*) ця спідниця коштувала йому понад двісті дукатів!

Мігель де Сервантес (*до судді Вільярроеля*). Інсинуації святенниці Ізабелі де Аяли не мають, і ваша честь це чудово знає, жодних підстав. Чому ваша милість намагається встановити якийсь зв'язок між смертю дона Гаспара та заняттями тутешніх мешканців? Тут кожен живе своїм життям і кожен сам собі голова!

Писар Вальєхо (*безсоромно ігноруючи слова Мігеля*). Мене завжди цікавило, чому люди називають ваш дім «будинком за рогом»? Мається на увазі його розташування чи відома оленяча прикраса?

Мігель де Сервантес (*до судді Вільярроеля*). Ваша милість, переконливо прошу вас, аби ці слова писаря Вальєхо, які ставлять під сумнів моральність моєї сім'ї, були розцінені судом, який ви маєте честь очолювати, як кривдні.

Крістобаль де Вільярроель. Не сердьтеся... ви були під Лепанто. (*Попереджає писаря*). Годі вам! (*Мігелеві Сервантесу*). А тепер скажіть мені, чи не знаєте ви, бува, хто той незнайомець, корий убив своєю шпагою дона Гаспара Еспелету?

Мігель де Сервантес. Хто в цій залі може знати це краще за вас? Небіжчик не сказав вам цього перед смертю? А може, священик, котрий сповідав його, може пролити якесь світло, або його приятель, капітан королівських лучників маркіз де Фалсес, адже, як засвідчила Хуана Руїс, того дня вони разом вечеряли.

Магдалена де Сервантес (*необачно*). А чому не Хуана Гайтан, вдова Педро Лаїнеса?

Мігель де Сервантес (*Магдалені*). Краще б тобі в ім'я моєї дружби з покійним чоловіком доньї Хуани не вплутувати її в цю брудну підступну інтригу.

Луїса Монтоя. Про це, ваша милість, запитайте в Хуани Гайтан. Коти на моєму даху нявчали, буцімто того вечора вона приймала у своєму домі двох достойників – герцога Пастрану та графа Консентайну.

Писар Вальєхо (*до судді Вільярроеля*). Здається, сама Хуана Гайтан засвідчила, що ці сеньйори приходили до неї у справі книги, яку її чоловік присвятив їм на знак дружби.

Крістобаль де Вільярроель (*пліткуючи з писарем*). А я схильний вважати, що дружба цих (*злостиво уточнює*) уже літніх сеньйорів поширюється радше на її вродливу та юну племінницю, двадцятирічну Хероніму де Сотомайор.

Мігель де Сервантес (до писаря Вальєхо). Ви маєте під руками свідчення, яке зробив учора Франсіско де Кампоредондо, слуга дона Гаспара? (Писар ствердно хитає головою). Чи не зачитаєте ви його присутнім?

Писар Вальєхо (дивиться на суддю Вільярроеля, котрий поглядом дозволяє йому читати. Тоді гортає якісь папери й читає). «Дон Франсіско де Кампоредондо, слуга сенйора Гаспара де Еспелети, стосовно свого пана, заявив, «що той перебував у любовних стосунках з однією заміжною жінкою, чий ім'я та адресу він назвав сенйорові судді, і що коли її чоловік дізнався про це, то, наскільки він розуміє, у них дійшло до суперечок та образ, бо згадуваний дон Гаспар вчашав до неї й часто залишався на ніч у її домі, але що вони там робили, те йому невідомо, хоча про їхні любовні стосунки чудово знають усі слуги».

Хуана Руїс (до судді Вільярроеля). І це правда! За понад три місяці, що їх дон Гаспар провів у моєму домі, він не ночував там і п'ятнадцяти разів, бо, як засвідчив його слуга, залишався на ніч в іншому місці і не їв у своїй кімнаті.

Мігель де Сервантес (до судді Вільярроеля). Як може бачити ваша честь, дон Гаспар де Еспелета не був ченцем. І я запитую себе: що ви намагаєтеся приховати? Кого ви хочете вигородити, збиваючи слідство на манівці, заводячи його в глухий кут і перетворюючи на посміховисько? Що було написано у згорнутому папірці, що його ваша милість знайшла у кишені тоді ще пораненого дона Гаспара де Еспелети? Ви взяли той папірець собі, і ніхто не встиг його прочитати...

Крістобаль де Вільярроель. Питання тут ставлю я! (Наказує двом судовим приставам). Заарештуйте цього зухвальця!

Мігель де Сервантес (рішуче опирається судді Вільярроелю). Тож знайте, що той, хто свідомо приховує та перекручує правду, коїть службовий злочин! А ви, сенйоре суддя, продемонстрували чимало підступів і викрутасів під час цієї пародії на суд. (Судові пристави наближаються до Сервантеса, щоб виконати наказ судді і під руки силоміць виводять його із зали).

Крістобаль де Вільярроель. І нехай два дні посидить разом із своєю ріднею, щоб знав, як розпускати язика перед владою!

Мігель де Сервантес (поки судові пристави не вивели його із зали, встигає запитати суддю). Перш ніж я опинюся в камері, чи може ваша милість виконати мою останню волю?

Крістобаль де Вільярроель. Почувши вас, хто завгодно вирішить, що вас ведуть на шибеницю, але кажіть, і я побачу, чи зможу її виконати.

Мігель де Сервантес. Що хотів перед смертю дон Гаспар де Еспелета?

Крістобаль де Вільярроель (відповідає, посміхаючись). Щоб його відспівали і прочитали над ним заупокійну молитву.

(Цим жартівливим куплетом Гонгори ми закриємо сумну та темну главу в житті нашого Мігеля де Сервантеса, як він сам це робить із нашими персонажами).

Заспіваємо куплети,
хай у них бринить тужіння
через прикре те падіння
бідолахи Еспелети.

КАРТИНА ТРИНАДЦЯТА

Мігель де Сервантес знову при дворі. Фальшивий «Дон Кіхот» Фернандеса де Авельянеди.

1607–1614 рр. Дім Сервантеса. Мадрид.

Оповідач. 1607 року ми знову бачимо Мігеля де Сервантеса при Мадридському дворі Філіпа Четвертого: він втішається своєю першою частиною «Премудрого ідальго Дон Кіхота з Ламанчі». 1609 року доля брутально знущається з його сім'ї: 9 жовтня від лихоманки помирає його онука, Ізабела Санс, а 28 січня 1611 року – його сестра Магдалена. В липні 1613 року Сервантес несподівано вступає до ордену терціаріїв. Старий уже письменник продовжує писати другу частину «Дон Кіхота», а тимчасом переклади його безсмертного твору швидко поширюються по всій Європі. Наче б нещастя, що їх за 67 років життя випало на долю Сервантеса, було замало, 1614 року його чекає підступний удар: такий собі Алонсо де Авельянеда друкує апокрифічне видання «Дон Кіхота».

Вітальня в домі Сервантеса на вулиці Леон така ж сумна, як і фігура його господаря. Оздоблення в помешканні майже немає: кілька різних стільців, у кутку – почорніла від часу дерев'яна полиця, на ній стоять два глиняні глеки з водою. Через невеличкий затратований балкончик, обвитий березкою, до помешкання з вулиці проникають надвечірнє світло й голоси дітлахів та сусідів. За столом, на якому стоять філіжанки з гарячим шоколадом, сидять Мігель де Сервантес і його ровесник, актор та драматург Агустин де Рохас.

Мігель де Сервантес (засмучено). Скажіть, друже Рохасе, хіба я не писав вірші, як найкращі поети? Чи не створював трагедії та комедії, як Гутьєрре де Сетіна, Антоніо де Сільва або Хуан де ла Кueva?

Агустин де Рохас. Поза сумнівом, любий Мігелю, ви – видатний письменник, але маєте одну ваду, так само, як і я (*Мігель уважно його слухає*): ви не підлабузник. А тепер скажіть, після успіху «Дон Кіхота» ви знову повернулися до комедій?

Мігель де Сервантес. Звичайно, повернувся до комедій, друже Агустине, але жоден імпресаріо чи актор не цікавиться ними.

Агустин де Рохас (*сумно*). Ох, Мігелю, ви сподівалися, що ефімерні часи вашої слави тривають досі?

Мігель де Сервантес (*з прикрістю*). Вони тривають, Агустине, тривають!

Агустин де Рохас. Для вашого «Дон Кіхота», але не для ваших комедій! Ви довго жили в розлуці зі світом сцени, з театром, хоча, по-моєму, нерозуміння та байдужість, з якими ви стикаєтеся, несправедливі. Втім, хтозна, можливо, ваші п'єси ще матимуть несподіваний успіх.

Мігель де Сервантес. Чудова нагода, щоб обеззброїти старого невинного поета!

Агустин де Рохас (*щиро, не бажаючи досадити*). Що ви робили весь цей час?

Мігель де Сервантес. Як вам відомо, я мав інші справи і мусив відкласти перо та комедії.

Агустин де Рохас. Вам відомо, що Лопе зробився королем комедій?

Мігель де Сервантес. До речі, щодо Лопе, ви, бува, не знаєте, що він може мати проти мене? Звідки ця ненависть до мене та моєї творчості?

Агустин де Рохас (*ствердно хитає головою*). Мені й досі не йде з пам'яті той злий сонет, спрямований проти вас. Небувале зухвальство! (*цитує*):

«У віршах ти базіка із базік,
не знаю, чи Сервантес ти, тому
кажу, що Лопе – Аполлон, йому
ступати в слід хотів, а вийшов пшик.
Веліло небо: не віршуй повік!
Безрукий ти й каліка по уму,
хотів сказати «віл», а мовив «му!»,
і Дон Кіхот твій – кепський жартівник».

А завершується він так:

«він від сідниці до сідниці нині
з шафраном й зіллям никає своїм,
тож і скінчить, бідаха, на гноївні».

Мігель де Сервантес. А тепер, не вдовольнившись цим уколом, він кепкує з моїх окулярів, кажучи привселюдно, що вони схожі на кепсько підсмажену окату яєчню. Звідки така сліпота, друже Рохасе, у такого ясновидця, як він?

Агустин де Рохас (*розважливо*). Але й ви теж не залишилися в боргу і в пролозі до «Дон Кіхота» вразили його кількома змоченими в цукуті стрілами, вочевидь спрямованими проти «Мандрівника на своїй батьківщині».

Мігель де Сервантес. І то немарно! У цій книзі він опускає свій неабиякий талант до смаків акторів, аби потішити вульгарну юрбу. Згадайте його епістолу «Нове мистецтво писати комедії», де він мав нахабство вмістити цю летрілю (*цитує*):

«Щоб заслужити оплески юрби,
її ви ублажайте без журби;
юрба вам платить, отже, ахінею
верзїть, бо треба панькатися з нею».

Агустин де Рохас. Однак такі видатні особистості, як ви, не повинні опускатися до цієї юрби та збуджувати її низькі інстинкти. А тепер забудьте про Лопе! Чи знаєте ви, що на всіх майданах, в селищах і корчмах тільки й розмов, що про Дон Кіхота, Санчо та Дульсінею? Ви вкрали усмішку богів! Ви здобули ім'я і навіть трохи грошей!

Мігель де Сервантес. Але їх замало для рагу зі смажениною; самі знаєте, що дюжина яєць коштує реал і два мараведі, курка – два реали, а два з половиною літри вина – третину реала. Хай там що, а я не можу звести кінці з кінцями!

Агустин де Рохас (*жартівливо*). А коли це вам вдавалося зводити кінці з кінцями?

Мігель де Сервантес (*визнаючи свою схильність до марнотратства*). Ви маєте рацію, з цифрами мені ніколи не щастило. Яка іронія долі, друже Рохасе, мати славу і не мати достатку! Звичайно, коли це ми, комедіанти, жили в достатку? Ми створені для тяжкої праці та збитків.

Агустин де Рохас (з ностальгією). Де тепер золоті часи театральних вистав? Пам'ятаєте, Мігелю, шахрайські комедії, щоденну нехитру страву, якою частували публіку злодійкуваті актори, котрі переповідали власні, не дуже повчальні пригоди? Але ж ми жили, друже Сервантесе, добре чи погано, але жили!

Мігель де Сервантес (з приємністю згадує). Авжеж, жили! Пам'ятаєте, чоловік і жінка могли прийти до театру і дивитися виставу на задніх стоячих місцях лише за півреала?

Агустин де Рохас. А якби вони хотіли сидіти, то місце на лаві коштувало б їм ще один реал. Минули часи інтермедій і комедіантів, Мігелю!

Мігель де Сервантес (розмову перериває стукіт у двері). Хто це стукає о такий порі?

Голос Франсіско де Роблеса (з надвору). Це я, Франсіско де Роблес, ваш видавець!

Мігель де Сервантес. Штовхніть двері, якщо ви не однорукий, вони відчинені! (Двері прочиняються і входить Франсіско де Роблес, чоловік приблизно одного з ними віку, в окулярах і з грубезною книгою в руці. Він нервує. Наближається до Мігеля й кладе книгу на стіл).

Мігель де Сервантес. Що це з вами? Маєте втомлений вигляд. (Дивиться на книгу, яку той поклав на стіл). Нове видання?

Франсіско де Роблес. Почепіть окуляри і читайте.

Мігель де Сервантес. (Чіпляє окуляри, розкриває книгу на першій сторінці і голосно читає): «Другий том премудрого ідальго Дон Кіхота з Ламанчі, де мовиться про його третій виїзд і міститься п'ята частина його пригод, укладений ліценціатом Алонсо Фернандесом де Авельянедою». (Підводить голову і дивиться на свого видавця, а тоді на Рохаса). Що це за кепський жарт? Хто цей злодій, що вкрав мого «Дон Кіхота»?

Франсіско де Роблес. Ми не знаємо, хто він, ніхто його не знає, негідник сховався під псевдонімом. Відомо лише, що він уродженець Вілья де Тордесільяса.

Агустин де Рохас (Сервантесові). Ви маєте якогось ворога, який хоче вам нашкодити?

Мігель де Сервантес (падає на стілець). Звідки мені знати, друже Рохасе? Довкола нас стільки прихованих заздрісників...

Агустин де Рохас. Ви підозрюєте когось конкретно? Можливо, Лопе?

Мігель де Сервантес (заперечливо хитає головою). Не думаю, що він здатний на таку нищість, він має свої недоліки, але цього я не чекаю від такої людини, як він. (З боєм). А я ж уже завершую сорок дев'яту главу!

Франсіско де Роблес (Сервантесові). Більше того, цей безсоромний заздрісник Авельянеда написав пролог, повний злостивих випадів проти вашої особи; він ображає і оббріхує вас, глузує з вашого віку та називає «одноруким стариганом».

Мігель де Сервантес (з гідністю). Наче одноруким я зробився в п'яній бійці у якійсь корчмі!

Агустин де Рохас (Сервантесові). Ви повинні поховати цього Авельянеду в зневазі!

Франсіско де Роблес. Цього негідника слід позбавити слави, якої він хоче запобігти своєю лайкою! Його необхідно ігнорувати, поховати у цілковитому забутті!

(Мігель де Сервантес знову чіпляє окуляри і читає навмання якісь сторінки Франсіско де Роблес та Агустин де Рохас мовчки з жалем дивляться на нього).

Мігель де Сервантес *(підводить голову)*. Подивіться лишень, який тяжкий гріх скоїв цей Авельянеда! Я виплекав Дон Кіхота в своїй уяві як мужнього, розважливого та закоханого мандрівного рицаря, а цей писака, продовжуючи історію його життя, робить Дон Кіхота полохливим, дурним та ще й зневіреним у коханні.

Франсіско де Роблес *(Сервантесові)*. А що ви скажете про те, як він змальовує Санчо Пансу? Ненажера й п'яниця, а ви ж у своїй уяві вимислили його простодушним і дотепним. А щодо Дульсінеї...

Мігель де Сервантес *(похмуро, з почуттям враженого самолюбства)*. Годі, мовчіть, коли я бачу це жахливе свавілля, в моєму тілі відкривається тисяча ран!

Агустин де Рохас *(пророче)*. Друже Мігелю, сам того не бажаючи, цей Авельянеда підносить вас на вершину слави, бо він перший зрозумів усю велич вашого «Дон Кіхота».

Мігель де Сервантес. Щодо мене це підступний замір, друже Рохасе! Хоча, зрештою, можливо, ви де в чому праві.

Франсіско де Роблес *(Мігелеві)*. Невдовзі про ваш талант говоритимуть усі, хто сьогодні обходять мовчанкою справжнього «Дон Кіхота».

Мігель де Сервантес. І все одно заберіть цю книгу! *(Жбурляє її на підлогу)*. Заберіть її звідси, її місце в пеклі! Нехай мої очі її не бачать!

(Знадвору через прочинені двері балкона долинає якийсь гамір. Чути цокіт кінських копит й окремі голоси).

Голос Першого стражника. Геть з дороги!

Голос Другого стражника. Геть! Усі по домівках! Геть!

(Агустин і Роблес з цікавістю дивляться з балкона на вулицю).

Мігель де Сервантес. Що там таке?

Агустин де Рохас. «...чоловік із дванадцятро якихось людей, нанизаних, мов намисто, на довгий залізний ланцюг. Їх супроводило двоє вершників і двоє пішаків...»

Мігель де Сервантес *(теж визирає на вулицю)*. Звільніть їх від кайданів! Можливо, серед цих бідаків є один безневинний. *(До своїх друзів)*. Хто має право позбавляти людину свободи?

(Надвечірнє сонце тьмяніє, гамір і цокіт копит по бруківці вищувають. Чути лише настирливі сумні дзвони сусідньої церкви).

Затемнення.

КАРТИНА ЧОТИРНАДЦЯТА

Агонія і смерть Мігеля де Сервантеса.

Дім Сервантеса. Мадрид.

18–22 квітня 1616 року.

Оповідач. Невиліковно хворий на хронічний діабет, який він вважав водянюку або, ймовірно, цирозом печінки, 18 квітня 1616 року сімдесятивосьмилітній Мігель

де Сервантес приймає останнє причастя, а наступного дня пише останнього листа своєму покровителеві графу Лемоському. А проте він може спокійно вмерти, бо всі вже мають справжню «Другу частину Премудрого ідальго Дон Кіхота з Ламанчі» і до того ж він завершив свій останній шедевр «Мандри Персілеса та Сихісмунди». Лежачи в ліжку, вкритий старою вовняною ковдрою, Мігель де Сервантес чекає смерті, якої не уникне ні християнин, ні мавр.

(Смертне ложе Мігеля де Сервантеса. Дві великі свічки освітлюють помешкання, де ми бачимо ліжко, а на ньому загорнутого по шию в ковдру, з-під якої стирчить шерстяна накидка, автора «Дон Кіхота». Його бліде обличчя вже не належить цьому світові. Поруч із ліжком стоїть нічний столик, а на ньому – глечик з водою та склянка, а ще чорнильниця з увіткнутим у неї пером. У ці критичні хвилини біля нього дві жінки, з якими було пов'язане його життя: його дружина Каталіна де Саласар, вбрана як черниця ордену терціаріїв, в узголів'ї кладе йому на голову змочену в холодній воді пов'язку, щоб полегшити гарячку. Його племінниця Констанса де Ованда в чорному вбранні стоїть поруч із ним, тримаючи миску з водою. Тут же, біля ліжка, священник-францисканець Франсіско Лопес і капелан монастиря Святої Трійці Франсіско Мартінес).

Мігель де Сервантес (він весь час хрипить). Пити, як я хочу пити!.. Дайте води! Каталіно, води! (Каталіна бере глечик і наповнює склянку. Підходить до узголів'я, де Констанса вже трохи підняла йому голову, і дає чоловікові пити. Тоді знову ставить глечик і склянку на столик). Ох, якби ж то від моєї хвороби були якісь ліки!

Каталіна де Саласар (Мігелеві). «Випивши води, поставте, ваша милість, чашку і не забудьте поїсти, бо, вчинивши так, ви собі вилікуєтеся без жодних ліків».

Мігель де Сервантес. «Багато хто казав мені... ця хвороба зветься водянкою, і її не вилікувати, хоч випий усю воду з моря-океану...»

Каталіна де Саласар (ченцеві). Скажіть, брате, що це за така тяжка хвороба спостигла мого чоловіка?

Франсіско Лопес (Каталіні, відверто). Це невідома хвороба, її неможливо вилікувати.

Каталіна де Саласар. Але ж лікар сказав, що це водянка.

Франсіско Лопес. Це хибне тлумачення, Каталіно, адже ця хвороба вища за науку; самі бачите, завдяки його порадам Мігелеві не полегшало, навпаки, його стан погіршився.

Франсіско Мартінес (Сервантесові). «Смерть глуха, не пита, чи ти грішний, чи без гріха»...

Мігель де Сервантес. «Чи довгим буде моє життя, чи коротким – байдуже; лише той, хто гідно вмирає, може сказати, що прожив довго, а хто вмирає погано, того жде смерть навіки-вічні».

Франсіско Мартінес (Сервантесові). Найважливіше, бути готовим, щоб належно її зустріти.

Мігель де Сервантес (завваживши відсутність своєї «пропалої» дочки). Ісабеліто, доню...

Констанса де Овандо. Вона не прийшла, дідусю.

Мігель де Сервантес. Моє життя кінчається... я помираю, Констансо...

Констанса де Овандо (*бере його за здорову руку*). Дідусю!.. Не зараз!..

Мігель де Сервантес. Дайте мені папір і перо...

(*Каталіна висуває шухляду нічного столика та виймає кілька аркушів; тоді бере чорнильницю та перо, підходить до Мігеля й дає йому все, що він просив, крім чорнильниці, яку продовжує тримати в руці*).

Каталіна де Саласар (*Мігелеві*). Кому ви писатимете?

Мігель де Сервантес. Графові Лемоському, я сповіщу його про мою злочасну смерть...

(*Починає писати*).

«З одною вже ногою в стремені
я смерті жду, владарю мій, – про неї
вам написати випало мені».

«Вчора мене соборували, а сьогодні я пишу цього листа; часу обмаль, тривога посилюється, надії тануть, а проте понад усе я прагну жити...»

(*Немов уві сні, в головах Мігеля де Сервантеса з'являється вірний Санчо Панса*).

Мігель де Сервантес (*радіше в іншому житті, ніж у цьому*). Санчо, ти тут? «Прощайте, дякую, прощайте дотепи, прощайте, веселі друзі, я помираю...»

Санчо (*своєму «панові», зі слізьми на очах*). «Ох, не вмирайте, паночку мій любий, а послухайтесь моєї ради: живіть многіє літа, бо се ж найбільше божевілья людське: ось так з доброго дива померти».

Мігель де Сервантес (*марить*). Томасе Гутьєрресе!.. Моралесе!.. Друзе Дон Кіхоте! Де ви? Росинанте... Дульсінеє!.. Санчо, ти тут? «Даруй, друже мій, що через мене ти теж здобув славу причинного і, як і я, вклепався і повірив, що на світі існували мандрівні рицарі і досі не перевелися».

(*Священик Франсіско Лопес востаннє благословляє його, а капелан Франсіско Мартінес тимчасом стоїть навколішках біля ліжка з требником у руці й шепоче заупокійну молитву. Каталіна та Констанса мовчки стоять, обійнявшись. З останнім передсмертним хрипом Мігеля де Сервантеса подув холодного вітру гасить свічу, що освітлювала обличчя письменника, якому судилося безсмертя навіки-віків*).

Оповідач. Так 23 квітня 1616 року на вулиці Леон Сервантесів Дон Кіхот помирав у Мігелі де Сервантесі, а той тимчасом зі своєї подушки вів розмову з вигаданим ним рицарем, що уособлює найблагородніше іспанське безумство. Він помирав, знаючи напевно, що майбутні часи зв'яжуть «розірвану нитку», яку його перу, як він вважав, не вдалося зв'язати. «Що за дивовижне прощання письменника, котрий до останнього подиху відмовлявся ставити крапку!» Наступного дня його – у чернечому вбранні Ордену францисканців і з відкритим лицем – одновірці перенесли з вулиці Леон до монастиря Святої трійці на вулиці Кантарранас. Там його поховали, там він спочиває досі. Ім'я на надгробку не вирізьбили, можливо, тому що в цьому вже не було потреби, або задля того, щоб цей анонім, «податківець короля» міг бути похований у серці кожного, хто читав, читає або читатиме в майбутньому його незабутнього «Премудрого ідалго Дон Кіхота з Ламанчі», підтримуючи в такий спосіб, як і сам автор, безсмертя іспанської мови».

Затемнення.

Кінець.